

POHJALAISET NAISET

maaseudun naisten yrittäjyysohjelma

POHJALAISET NAISET –ohjelman sisällysluettelo

1. JOHDANTO JA TYÖTÄ OHJAAVA TAVOITETILA.....	3
2. TIIVISTELMÄ.....	5
3. NAISTEN TYÖLLISTYMINEN JA YRITTÄJYYS POHJOIS-POHJANMAALLA.....	7
3.1. Maakunnan väestömäärä, ikääntyminen ja muuttoliike.....	7
3.2. Naisten koulutustaso, työllistyminen, toimialarakenne ja poistuma.....	8
3.3. Naisten yritystoiminta.....	10
3.4. Naisten työ ja yrittäjyys maakunnan EU-ohjelmissa.....	13
4. NAISYRITTÄJYYS NYKYAJASSA JA –YHTEISKUNNASSA.....	17
4.1. Naisten toiminnan ja naisyrittäjyyden erityispiirteitä.....	17
4.2. Nykyisen ja potentiaalisen naisyrittäjän profiili.....	20
5. POHJALAISTEN NAISTEN YRITTÄJYYDEN KEHITTÄMISSTRATEGIA.....	24
5.1. Pohjois-Pohjanmaan maaseudun naisyrittäjyydelle asetettu tavoitetilä.....	24
5.2. Naisyrittäjyyden kehittämisen ohjelmalliset haasteet ja painopisteet Pohjois-Pohjanmaan maaseudulla.....	25
6. TOIMINTALINJOJEN JA TOIMENPIDEKOKONAISUUKSIEN PAINOTUKSET.....	28
6.1. Linja 1 Naisen sisäisen yrittäjyyden ja itsensä työllistämisen kehittäminen.....	28
6.1.1. Itsensä työllistämisen edistäminen ja syrjäytymisen ehkäiseminen.....	28
6.1.2. Sisäisen yrittäjyyden vahvistaminen.....	29
6.1.3. Naisten työelämän toiminnan tutkiminen ja tiedottaminen	29
6.2. Linja 2 Naisyriyten toimintojen ja ammatillisen osaamisen kehittäminen.....	30
6.2.1. Yriyten toimintojen kehittäminen.....	30
6.2.2. Liikkeenjohdollisen ja ammatillisen osaamisen päivittäminen.....	30
6.2.3. Yriyten verkostoitumisen edistäminen.....	31
6.3 Linja 3 Naisyrittäjyyden toimintaympäristöjen kehittäminen.....	31
6.3.1. Naisyrittäjyyden paikallinen edistäminen.....	31
6.3.2. Perheen ja työn yhteensovittamisen mahdollistaminen.....	32
6.3.3. Elinympäristön viihtyisyyden kohentaminen.....	32
7. TOTEUTUSTAPA JA RESURSSOINTI.....	33
7.1. Ohjelman toteutustapa.....	33
LÄHTEET.....	34

1. JOHDANTO JA TYÖTÄ OHJAAVA TAVOITETILA

Suomen hallituksen äskettäin hyväksymän Yrittäjyyden politiikkaohjelman tavoitteena on yritteliäs yhteiskunta. Ohjelman tarkoituksena on nostaa Suomi yrittäjyyden toimintaedellytysten suhteen Euroopan kärkimaiden joukkoon ja luoda puitteet, jotka edesauttavat yritysten perustamista, kasvua ja kansainvälistymistä.

Tuoreessa Pohjois-Pohjanmaan maakuntasuunnitelmassa 2020 on yhdeksi kokonaisvaltaisen kehittämisen tavoitteeksi valittu Pohjois-Pohjanmaan kehittäminen yrittäjyysmaakuntana. Erityisesti halutaan panostaa nuorten ja naisten yrittäjyysvalmiuksiin. Pohjois-Pohjanmaan liitossa onkin nähty tarpeelliseksi lähteä luomaan erityisesti maaseudulla asuvien naisten yrittäjyyden edistämiseen kohdennettua strategiaa Pohjalaiset naiset – ohjelmatyön avulla. Naisyrittäjyyden kehittämisstrategian tavoitteena on taloudellisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin turvaaminen ja lisääminen myös tulevina vuosina.

Ohjelmatyön ajankohtaisuutta korostaa tilastotieto, jonka mukaan viimeisen kymmenen vuoden aikana naisyrittäjien määrä Pohjois-Pohjanmaalla on pudonnut runsaan kolmanneksen 9500:sta 6000:een. Nykyisten naisyrittäjien ikärakenteen perusteella on lisäksi odotettavissa, että noin kolmannes nykyisistä naisyrittäjistä tulee jäämään eläkkeelle seuraavien kymmenen vuoden aikana. Maatalouden lisäksi poistuma kohdentuu erityisesti yhteiskunnallisille ja henkilökohtaisille palvelualoille sekä kaupan alalle. Samalla nuoret naiset muuttavat keskuksiin ja sukupuolirakenne on maaseudulla vinoutumassa. Ohjelmassa on nyt painotettu maaseutua, erittäin laajasti käsitettynä, koska ohjelmatyöhön käytettävissä oleva EU-rahoitusmahdollisuus on maaseutuohjelmärahoituksessa päätymässä aiemmin kuin muissa ohjelmissa.

Valmisteluryhmässä määritelty naisyrittäjyyden tavoitetilä on kohdennettu kuvaamaan erityisesti Pohjois-Pohjanmaan maaseutualueilla asuvien potentiaalisten tai jo toimivien naisyrittäjien tavoiteltavia ominaispiirteitä. Samalla on otettu kantaa siihen, millainen toimintaympäristö edistää naisten yrittäjyyttä. Vision otsikokoteksti kuvaa kyläkaupassa tiivistyvän koko yhteisöä koskevan hyvinvoinnin ylläpidon. Myös maaseudulla yrittäjänä pärjääminen on kuitenkin enenevässä määrin riippuvainen siitä, miten yrittäjä pystyy mukauttamaan toimintaansa paikallisten, yhteiskunnallisten ja maailmanlaajuisten kehitystrendien mukaan. Nämä trendit muuttavat toimintaympäristöämme ja tuovat mukanaan asioiden uudelleen määrittelyn tarvetta. Pitkällä tähtäimellä alueellisen hyvinvoinnin tarkastelu voikin taloudellisten mittarien lisäksi sisältää myös sosiaalisen vastuun määreitä. Meidän onkin nähtävä pohjalaiset naisyrittäjät toimimassa keskellä muuttuvaa maailmaa, joka tuo haasteita, joita emme ole aikaisemmin kohdanneet, mutta joka tarjoaa samanaikaisesti myös ennen kokeilemattomia mahdollisuuksia. Ohjelmallisilla toimenpiteillä pyritään tukemaan avautuviin mahdollisuuksiin tarttumista ja uhkien torjumista.

Kyläkaupassa keskellä maailmaa

Pohjalainen nainen asuu ja työskentelee viihtyisässä ja turvallisessa yhteisössä, jossa tiedotetaan naisten työllistymisen erityispiirteet ja arvostetaan naisyrittäjyyttä. Hänellä on monipuolista osaamista ja hän uskoo itseensä, yhteistyön voimaan ja maakuntansa tulevaisuuteen.

Sisäinen ja ulkoinen yrittäjyys ovat juurtuneet luonnolliseksi osaksi Pohjalaisen naisen identiteettiä. Hän toimii itsensä ja perheensä kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin hyväksi pohjoisen luonnon ja perinnekulttuurin antamin voimavaroin niitä uudistaen ja niistä uudistuen.

Ohjelmassa kuvataan nykytilannetta paikallistasolla tilastotietojen ja maakunnan EU-tavoiteohjelmien toteutumien pohjalta. Naisyrittäjyyttä koskevia tilastotietoja on tilastollisten rajoitusten vuoksi vaikeaa kohdentaa ainoastaan Pohjois-Pohjanmaan maaseudulle, joten ohjelma pyrkii esittämään aiheesta yleiskuvan. Seutukuntaakohtaisia numerotietoja on yksityiskohtaisemmin esillä esim. eEnnakointiraportissa, tavoiteohjelmissa yms. lähteissä. Naisyrittäjyyden erityispiirteitä ja naisen elämää kuvataan sekä henkilökohtaisen tason perspektiivistä että naisyrittäjyyttä yhteiskunnallisen tason ilmiönä. Teemat toistuvat luvussa 6 naisyrittäjyyttä edistävien kehittämiskohteiden hahmotteluissa.

Ohjelmaa on työstänyt laaja valmisteluryhmä, jonka jäseninä ovat toimineet valmisteluryhmän puheenjohtajana aluekehityspäällikkö Terttu Väänänen ja kyläkoordinaattori Kaisa Uusioja Pohjois-Pohjanmaan liitosta, naistutkimuksen asiantuntija Heli Vuori, professori Kaarina Kailo Oulun yliopistosta, järjestöpäällikkö Kirsi Anttila Pohjois-Pohjanmaan yrittäjistä, kunnanjohtaja Kyösti Juujärvi Utajärven kunnasta, toiminnanjohtaja Maija-Liisa Tausta-Ojala ja projektipäällikkö Leila Junttila Oulun maa- ja kotitalousnaisten piirikeskuksesta, elinkeinoasiamies Sirpa Tulimaa Ouluseutu Yrityspalveluista, yritystutkija Marja-Liisa Kivilompolo, ylitarkastaja Tiina Lämsä ja ESR-ohjelmapäällikkö Leena Ruopuro Pohjois-Pohjanmaan TE-keskuksesta, toimitusjohtaja Mervi Jokela Keski-Pohjanmaan yrittäjistä, sekä yrittäjä, ohjelman kirjoittaja Tuija Nissilä, T:mi Takamielestä.

Maakunnalla on kokonaisuudessaan varsin myönteiset tulevaisuudennäkymät, koska aikaisemmin tehdyt strategiset valinnat ovat osoittautuneet kehitystä eteenpäin vieviksi ja maakunnassa toteutetaan systemaattista kehittämistyötä useiden eri toimijoiden yhteisvoimin. Maakunta ja sen ostovoimainen, taloudellista kasvua tuottavana pääkaupunki tunnetaan kansainvälisen huippuluokan osaamisesta. Pohjois-Pohjanmaalla on myös matkailullista tunnettua ja useita muita vahvuuksia muihin maakuntiin verrattuna. Hyvällä syyllä voidaan todeta lähtökohtien naisyrittäjyyden kehittämiseksi olevan niin hyvät, että Pohjois-Pohjanmaan maakunnalla on kaikki edellytykset näyttää edelläkävijyyden mallia tässä kansallisestikin ajankohtaisessa aiheessa.

Miten Sinä haluaisit tulla mukaan?

Oulussa 22:pnä toukokuuta 2004

2. TIIVISTELMÄ

Viimeisen kymmenen vuoden aikana naisyrittäjien määrä Pohjois-Pohjanmaalla on pudonnut runsaan kolmanneksen. Suurelta osin tämä johtuu maatalousyrittäjien määrän laskusta. Nykyisten naisyrittäjien ikärakenteen perusteella on lisäksi odotettavissa, että noin kolmannes nykyisistä kuudestatuhannesta naisyrittäjästä tulee jäämään eläkkeelle seuraavien kymmenen vuoden aikana. Maatalouden lisäksi poistuma kohdentuu erityisesti yhteiskunnallisille ja henkilökohtaisille palvelualueille sekä kaupan alalle. Samalla nuoret naiset muuttavat taajamiin ja sukupuolirakenne on maaseudulla vinoutumassa. Vaikutukset tuntuvat välillisesti myös yksityisten palveluiden kysynnän laskuna ja kuntien verotulojen vähenemisenä. Uhkana on epätasapaino eri alueiden välillä ja siitä johtuvan maakunnan elinvoimaisuuden ja yhteisöjen hyvinvoinnin heikkeneminen.

Naisten yrittäjyystoiminta on keskittynyt palvelualueille. Valtakunnallisesti toimialoittain tarkasteltuna valtaosa nopean kasvun yrityksistä on viime vuosina toiminut palvelualueilla (liike-elämän palvelut, kauppa- ja sosiaalipalvelut) ja työllisyyden lisääntyminen on painottunut pieneen määrään alkaneista yrityksistä eli ns. nopean kasvun yrityksiin. Ennustusten mukaan 60-70 % innovaatioista syntyykin jatkossa palvelualueilla toimivissa yrityksissä (*Yrittäjyyskatsaus, kauppa- ja teollisuusministeriö*). Innovaatioita tulee ennusteiden mukaan syntymään myös eri alojen rajapinnoille, mistä Oulun seudullakin on jo näyttöä.

Naisten ja miesten yrittäjyyden kehittämisessä ollaan tekemissä pitkälti kaikille samojen yritystoiminnan lainalaisuuksien kanssa mutta tutkimusten ja asiantuntijalausuntojen perustella naisten toimintaan ja naisyrittäjyyteen kytkeytyy myös varsin runsaasti sukupuoleen ja sukupuolirooleihin liittyviä erityispiirteitä. Erityistä huomiota naisten yritystoiminnan kehittämistyössä vaativat:

- 1) henkilökohtaisella tasolla
  - yksilökohtainen rohkaisun tarve
  - naisen rooliin perheessä liittyvät tekijät / perheen ja työn yhteensovittaminen
- 2) paikallisella tasolla
  - naisvaltaisiin aloihin liittyvät kysymykset
  - maaseudun kehitys
  - julkisen palvelurakenteen ylläpitoon liittyvät kysymykset
- 3) globaalilla tasolla
  - teknologian vaikutukset
  - kaupan ja liikkuvuuden vapautuminen
  - uudet tarpeet

Valmisteluryhmässä määritellyssä naisyrittäjyyden tavoitetilassa on kuvattu naisten yritystoimintaan sisältyviä piirteitä, jotka usein lisäävät koko yhteisön kokonaisvaltaista hyvinvointia. Maaseudullakin yrittäjänä pärjääminen on kuitenkin enenevässä määrin riippuvainen siitä, miten yrittäjä pystyy mukauttamaan toimintaansa paikallisten, yhteiskunnallisten ja maailmanlaajuisten kehitystrendien mukaan ja miten hänen toimintaympäristönsä häntä siinä arvostaa ja tukee.

Kuluvalla ohjelmakaudella EU:n tavoiteohjelmista rahoitetuissa hankkeissa on miesvaltaisilla aloilla päästy tähän mennessä parempiin tuloksiin kuin naisten kohdalla. Kootun materiaalin valossa yrittäjäksi kuitenkin ryhtyy todennäköisimmin ammattitaitoinen, hyvin koulutettu nainen, joka on mukana työelämässä. Tästä syystä naisyrittäjyyden edistämisen olisi syytä olla vahvasti mukana muissakin kuin Euroopan sosiaalirahaston rahoittamissa hankkeissa.

Maaseutua tarkasteltaessa todetaan, että maatalouden aseman vähetessä maaseudun ammatit eivät enää suuresti poikkea kaupunkimaisista ammattiteista. Palvelualan naisyrittäjyydessä maaseudulla on tapahtunut merkittäviä muutoksia 1990-luvulla. Maaseudun naisyrittäjät toimivat yhä useammin yhteiskunnallisten palveluiden toimialalla. Tässä mielessä maaseutua ei enää voitane pitää kaupunkimaisesta elämäntavasta eroavana tarkastelun kohteena. Paremminkin yrittäjyyden kehittämistä maaseudulla tulisi katsella harvan asutuksen ja pitkien välimatkojen kautta. Tällöin olisi hankkeiden rahoitustilanteissa pystyttävä hyväksymään pienemmät ryhmät ja suuremmat yksikkökohtaiset kulut kuin kaupungeissa. Maaseudun toimialarakenteiden muutosta sekä naisen asemaa ja roolia maaseudulla tulisi tutkia nykyistä tarkemmin, jotta tulokset saataisiin käyttöön myös hanketoiminnan ohjauksessa ja hankkeiden sisällön suunnittelussa.

Toimenpidekokonaisuuksissa on hahmoteltu kehittämiskohteita, joilla ongelmakohtia voidaan ratkaista tavoitellaan pääsemiseksi. Toimenpide-ehdotusten tarkoituksena on toimia suuntaa antavana paikallisten ja omaehtoisten ideoiden herättelijänä. Ei myöskään ole tarkoitus rajata pois sellaisia toimenpiteitä ja innovaatioita, joista ohjelman laatimisvaiheessa ei ollut tietoa.

Toimintalinja 1 edustaa naisyrittäjyyteen valmentavaa näkökulmaa. Sen avulla on tarkoitus poistaa naisten henkilökohtaisia yrittäjyyden esteitä ja lisätä yrittäjyysvalmiuksia sekä auttaa tiedostamaan yhteiskunnassa ja paikallistasolla ilmeneviä naisyrittäjyyteen ja tasa-arvoon liittyviä kysymyksiä. Toimintalinja 2 keskittyy naisten omistamien yritysten toimintojen ja henkilökunnan osaamisen kehittämiseen. Toimenpiteillä ratkaistaan paikallisessa toimintaympäristössä ja kansainvälisessä kilpailussa menestymisen ongelmia. Toimintalinjaan 3 on sisällytetty aluetasoisia rakenteellisia ja organisatorisia toimenpiteitä, joilla mahdollistetaan ja edistetään naisten yrittäjyyden kasvua maakunnassa.

Alla ohjelman sisältö kuvioksi tiivistettynä:

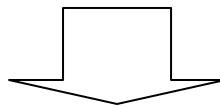
Lähtökohtatilanteen asettamat haasteet:

Naisten heikko työllisyyskehitys	Naisten yritysten määrän lasku	Naisten poismuutto maalta ja maaseudulta	Tavoiteohjelmien heikot tulokset naisten yritysten osalta
----------------------------------	--------------------------------	--	---

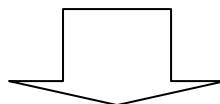
Painopisteet:

Naisyrittäjyyttä edistävien oppimisprosessien ja naislähtöisten toimintamallien aikaansaaminen	Naisyrittäjyyden erityispiirteiden tunnistaminen ja naisyrittäjyyttä edistävä suhtautuminen	Alueen hyvinvoinnin ulottuvuuksien määrittely sukupuolen kautta
--	---	---

Naisyrittäjyyttä edistävät ohjelmalliset toimenpiteet:

Naisyrittäjyyden sisäisiä ja ulkoisia esteitä purkavat toimenpiteet	Naisyrittäjien ongelmia ratkovat toimenpiteet	Naisyrittäjyyttä mahdollistavat alueellista toimintaympäristöä kehittävät toimenpiteet
---	---	--

Tavoitteet:

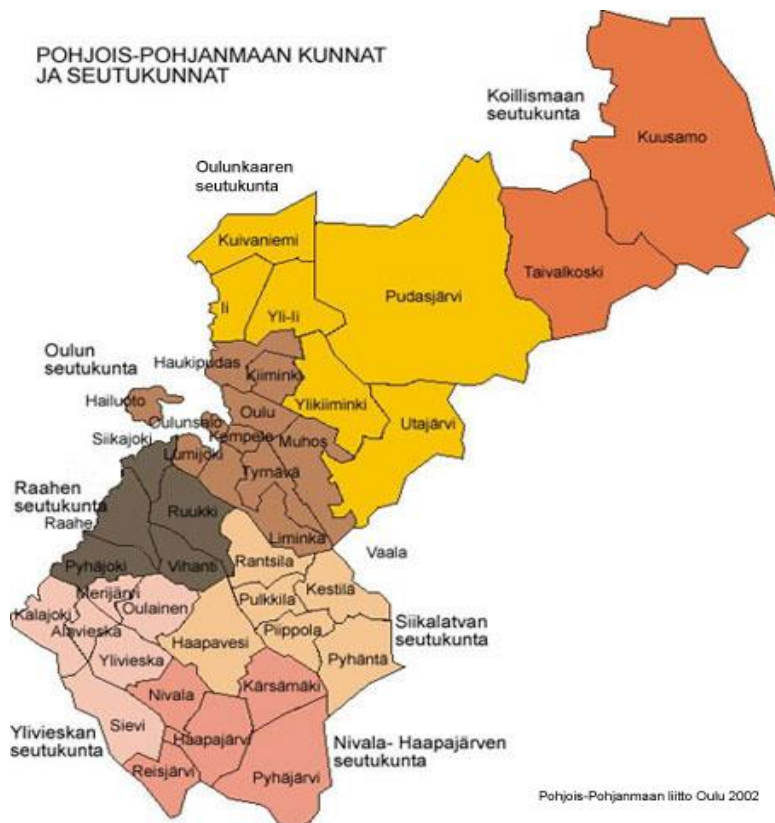
Naisyrittäjyyden määrällinen ja laadullinen kehittyminen	Tavoitteiden tasa-arvoinen toteutuminen EU-tavoiteohjelmissa	Maakunnan tasapainoinen alueellinen kehittyminen
--	--	--

Ohjelmaa koordinoivan ja toteuttavan hallinnointihankkeen toteutukseen on suunniteltu aluekeskuksiin pohjautuvaa 1+ 3 mallia, jossa on yksi päätoiminen koordinaattori ja 3 osa-aikaista alueellista toimijaa. Ohjelmaa toteuttavat hankkeet käyvät läpi normaalin projektien rahoituskäsittelyn. Kuluvan ohjelmakauden jälkeen pyritään rahoituksen osalta siihen, että ohjelman tavoitteita toteuttaville hankkeille kohdennetaan aluekehitysvaroista omat määrärahasa. Työn toteutusajaksi on ulotettu vuoteen 2015, sillä kiireellisyydestään huolimatta ohjelman toteutus vaatii pitkäjänteistä työtä. Onnistumisen kannalta oleellista on yhteistyö eri toimijoiden kesken.

3. NAISTEN TYÖLLISTYMINEN JA YRITTÄJYYS POHJOIS-POHJANMAALLA

3.1. Maakunnan väestömäärä, ikääntyminen ja muuttoliike

Maantieteellisesti katsottuna Pohjois-Pohjanmaan maakunta on varsin monimuotoinen. Se ulottuu Pohjanlahden rannikon hiekkadyneiltä ja lakeuksilta Koillismaan ylängön erämaihin aina Venäjän rajalle. Maakunta koostuu 40 kunnasta, jotka muodostavat seitsemän seutukuntaa. Ohjelmapolitiikan kannalta katsoen on merkittävää maakunnan jakaantuminen EU:n aluepolitiikassa eri tavoitealueisiin vuosina 2000-2006. Koillismaan, Oulunkaaren, Nivala-Haapajärven ja Siikalatvan seutukuntien 18 kuntaa kuuluvat korkeimman tuen saavaan tavoite 1-alueeseen. Asukkaita alueella on noin 96 000. Tavoite 2-alueeseen kuuluvat Oulun kaupunki, Hailuodon kunta ja Ylivieskan seutukunnan kuusi kuntaa. Väkiluku alueella on noin 166 000 asukasta. Raahen seutukunta (5 kuntaa) ja Oulun seutukunnan Liminka, Lumijoki, Tyrnävä ja Muhos sekä Siikalatvan seutukunnan Rantsila kuuluvat tavoite 2-alueen siirtymäkauden alueisiin asukasluvun ollessa noin 59 000. Tavoitealueiden ulkopuolelle jäivät kokonaan Oulun seutukunnan Haukipudas, Kempele, Kiiminki ja Oulunsalo.

Lähde: Pohjois-Pohjanmaan liitto

Pohjois-Pohjanmaan liiton maakuntasuunnitelma 2020:n mukaan väestömäärän kokonaiskehitys on ollut maakunnassa varsin positiivinen. Pohjois-Pohjanmaalla asuu näinä 2000-luvun alkuvuosina noin 370 000 henkilöä, kun vuonna 1970 määrä oli noin 300 000 asukasta. Väestön osuus on runsas 7 % koko maan väestöstä. Pohjois-Pohjanmaa on saanut muuttovoittoa Kainuusta ja Lapista ja menettänyt muuttotappioiden asukkaitaan etenkin Uudellemaalle.

Pohjois-Pohjanmaan eEnnakointi-projektin mukaan naisväestön määrä Pohjois-Pohjanmaalla on kasvanut 11164 henkilöllä vuosina 1990–2001. Vuonna 2001 Pohjois-Pohjanmaalla asui 183 164 naista. Naisten osuus kokonaisväestöstä oli 49,8 %. Tavoite 1-alueella naisväestö on pienentynyt 1990–2001 yli 3200 hen-

kilöllä ja kasvu on tapahtunut Oulun seutukunnassa, jossa vuonna 2001 asui lähes 16 000 naista enemmän kuin vuonna 1990. Jo yli puolet maakunnan naisista asuu Oulun seutukunnassa.

Naisten ikärakenne on Pohjois-Pohjanmaalla vielä varsin edullinen, mutta alueelliset erot maakunnassa ovat suuret. Tavoite 1 -alueella sekä lasten että vanhusten suhteellinen määrä on suurempi kuin maakunnassa keskimäärin, mutta 20–39-vuotiaita on suhteellisesti huomattavasti vähemmän. Oulun seutukunnassa tilanne on päinvastainen ja varsinkin 20–24-vuotiaita naisia on alueella huomattavan paljon. Muuttoliikkeen volyyymi on kasvanut Pohjois-Pohjanmaalla ja nykyään yli 20 000 henkilöä sekä muuttaa alueelle että alueelta pois vuoden aikana. Aktiivisimpia muuttajia ovat nuoret, jotka hakeutuvat vetovoimaisille työ- tai opiskelupaikkakunnille. Muuttoliike näkyy väestön ikärakenteessa erityisesti 20-30 -vuotiaiden ikäluokkien koon pienenemisenä. Muuttoliike tulee esille väestön rakenteessa myös siten, että ainoastaan Oulun seutukunnan sukupuolirakenne on selvästi naisennemistöinen ja koko maakunnassa miesenemmistöinen.

Tulevien vuosien muuttotase-ennusteet ovat ristiriitaisia. Tilastokeskus ja Sisäministeriö ennustavat Pohjois-Pohjanmaan muuttotappion olevan vuosittain jopa yli tuhat henkeä. PTT ja ETLA ennustavat muuttotappion selvästi vähäisemmäksi eli alueelta lähtisi noin sata henkeä tulijoita enemmän. Pohjois-Pohjanmaan maakuntaennuste lähtee positiivisesta muuttotaseesta. Keskeistä muuttoliikkeen kehitykselle tulee olemaan ICT-alojen kehitys: jos alat kasvavat, voi muuttovoitto voi olla suurempikin Lapin ja Kainuun lähtömuuton voimistuessa, mutta jos talouden taantuman pitkittyä, imee pääkaupunkiseudun palvelualojen kysyntä väkeä alueelta pois. Pitemmällä aikavälillä lähialueiden tulomuutto vähenee niiden väestön ikääntyessä, mutta kansainvälinen tulomuutto voi voimistua merkittävästikin.” (Lähde: *eEnnakointi-projekti*)

3.2. Naisten koulutustaso, työllistyminen, toimialarakenne ja poistuma

Koulutustaso:

Pohjois-Pohjanmaalla koulutustasossa on suuria alueellisia eroja. Tavoite 1 -alueen väestön koulutustaso on selvästi sekä maan että muun maakunnan keskiarvoa heikompi. Kaikissa tavoite 1 -alueen seutukunnissa peruskoulun jälkeistä tutkintoa vailla on noin puolet 15 vuotta täyttäneestä väestöstä. Korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden osuus on korkeimmillaan vain 8 prosenttia. (Lähde: *Pohjois-Pohjanmaan tavoite 1-ohjelma 2000-2006*)

Tavoite 2-ohjelma-alueella Oulun seutukunnan korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden osuus sekä miehistä että naisista on noin 4,5 % valtakunnan tasoa korkeampi. Tutkintoa suorittamattomia yli viisitoistavuotiaista on Oulun seutukunnassa 7,5 prosenttia vähemmän kuin koko maassa keskimäärin ja verrattuna Pohjois-Pohjanmaan tavoite 1 -alueeseen peräti 14,5 prosenttia vähemmän. Keskiasteen suorittaneita on suunnitelualueen jokaisessa seutukunnassa maan keskiarvoa enemmän. Korkea-asteen suorittaneista on naisia enemmän kuin miehiä, mikä vastaa valtakunnallista tilannetta. (Lähde: *Pohjois-Pohjanmaan tavoite 2-ohjelma 2000-2006*)

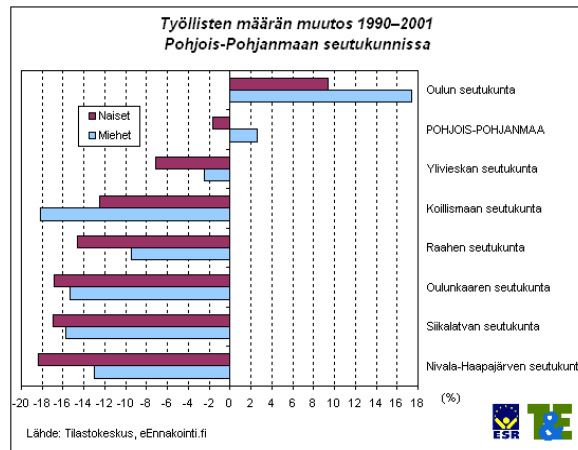
Työllistyminen:

Tilastokeskuksen toimialatilaston mukaan vuonna 2001 Pohjois-Pohjanmaan 170 749 henkilön kokonaistyövoimasta oli naisia 79 864 eli 48,8 %. Työttömänä naisia oli samaan aikaan vajaat 11 500 ja työllisiä naisia yhteensä 68 462 (46,9 % työllisestä työvoimasta). Työllisten miesten lukumäärä oli 77 548 eli vajaat kymmentuhatta enemmän kuin naisia. Ilman työpaikkaa oli samanaikaisesti runsaat 13 000 miestä.

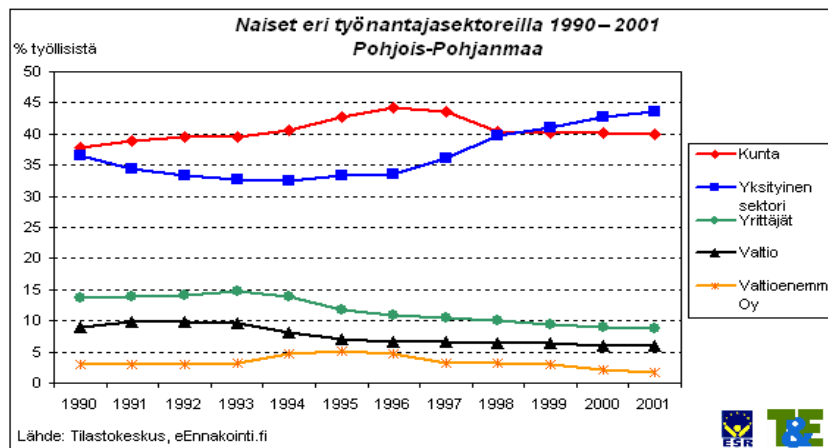
Kaikkien työllisten määrä on vähentynyt 1990-luvun aikana lähes kaikkialla Pohjois-Pohjanmaalla, ainoastaan Oulun seutukunnassa ja Pohjois-Pohjanmaalla miesten osalta työllisten määrä on kasvanut. Naisten työllisyyskehitys on yleisesti ollut miehiä heikompa. Ainoastaan Koillismaan seutukunnassa tilanne on päin-

vastainen. Koko maakunnassa työllisiä naisia oli vuonna 2001 lähes 2 % vähemmän ja miehiä 3 % enemmän kuin vuonna 1990.

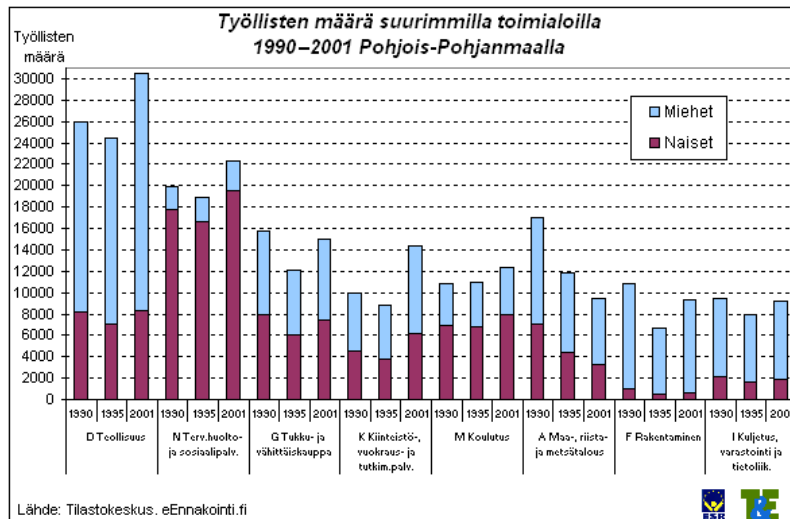
Vuonna 2000 yksityinen sektori oli naisten tärkein työllistäjä. Yksityisen sektorin osuus lähti nousuun 1990-luvun puolivälissä nouden vuonna 1999 kuntaa tärkeämmäksi työllistäjäksi. Yksityisen sektorin työllisten määrä on noussut viimeisten kymmenen vuoden aikana yli 10 100:lla, ollen lähes 28 900 työllistä vuonna 2000. Vuodesta 1990 vuoteen 1996 kunnan merkitys työllistäjänä nousi, mutta on sen jälkeen ollut laskussa. Kuntasektorilla työskentelevien määrä oli puolestaan reilut 27 000. Myös valtion työllistävyys on laskenut 1990-luvun aikana.

Toimialarakenne:

Vuodesta 1990 vuoteen 2001 terveydenhuollon ja sosiaalipalvelujen merkitys naisten työllistäjänä on Pohjois-Pohjanmaalla noussut, samoin teollisuuden, koulutuksen ja muiden palvelualojen (kiinteistö-, tutkimus- ja vuokrauspalvelut sekä muut yhteiskunnalliset ja henkilökohtaiset palvelut). Voimakkaimmin supistuneita aloja ovat olleet maa-, riista- ja metsätalous sekä rahoitus- ja rakennustoiminta.

Teollisuus on ollut työllistävin toimiala Pohjois-Pohjanmaalla 1990–2001, joskin sen merkitys miesten työllistäjänä on merkittävämpää kuin naisten. Teollisuuden työpaikat työllistivät vuonna 2001 runsaat 22 000 miestä ja 8000 naista eli teollisuuden työpaikoista vajaa kolmannes kuului naisille. Teollisuuden työpaikkojen kasvu on kohdistunut lähinnä miehiin. Naisten osalta merkittävin työllistäjä on ollut sosiaali- ja terveystyö. Suurin osa työllistävästä aloista on kokenut laman jälkeisen notkahduksen, mutta lähtenyt uudelleen kasvuun. Maa- ja riistatalouden työllistävyys on kuitenkin jatkanut laskuaan.

Työllisten naisten poistuma:

Pohjois-Pohjanmaan työllisistä naisista on 24,5 % yli 50-vuotiaita. Naisvaltaisilla aloilla työlliset ovat usein myös ikääntyneitä, joten seuraavan kymmenen vuoden kuluessa suuri määrä naisia on jäämässä eläkkeelle. Tilastokeskuksen työssäkäyntitilaston ennusteen mukaan eläkkeelle on vuoteen 2016 mennessä jäämässä runsaat 27 000 naista eli lähes 40 % vuoden 2001 työllisistä naisista (vajaasta 70 000 henkilöstä). Näistä 8500 on jäämässä eläkkeelle terveydenhuolto- ja sosiaalipalveluista, koulutuksesta 3400 ja teollisuudesta 2800 henkilöä.

Lukujen 2.2. ja 2.3 kuviot ja niiden tulkinta on lainattu alkuvuodesta 2004 päivitetyn eEnnakointi Pohjois-Pohjanmaalla -projektin naisteemaa koskevilta internetsivuilta osoitteesta <http://eEnnakointi.fi>

3.3. Naisten yritystoiminta

Tilastokeskuksen Oulun aluetoimistosta saatujen tietojen mukaan vuonna 1990 naisryrittäjien määrä oli Pohjois-Pohjanmaan maakunnassa 9 481. Vuoteen 2001 mennessä naisryrittäjien määrä on laskenut 5995 henkilöön (8,7 % työllisistä). Kaiken kaikkiaan naisryrittäjien määrä on kymmenessä vuodessa vähentynyt lähes 3 500:lla. Suurimmaksi osaksi kyse on maatalousryrittäjien määrän laskusta.

Tilastokeskukselta saatujen tietojen mukaan vuonna 2001 Oulun seutukunnan ulkopuolisista yhteensä 4013 naisryrittäjästä toimi maatalouden ulkopuolella 1673 eli 42 % ja maataloudessa 2340 (58 %). Karkeana keskiarvona voidaan todeta Oulun ulkopuolisissa kunnissa toimivan keskimäärin sata naisryrittäjää per kunta. Heistä 60 toimii yrittäjänä maataloudessa ja 40 jollakin muulla toimialalla.

Alueella työssäkäyvät naisryrittäjät

	1990	1995	2001
Yrittäjät, molemmat sukupuolet			
K O K O M A A	328944	268663	242252
Pohjois-Pohjanmaan mk.	24381	20111	17303

Yrittäjät, naiset

K O K O M A A	127735	94718	85042
Pohjois-Pohjanmaan mk.	9481	6914	5995
Oulun sk.	2357	1946	1982
Oulunkaaren sk.	1064	695	521
Raahen sk.	1037	787	629
Siikalatvan sk.	893	612	505
Nivala-Haapajärven sk.	1676	1121	930
Ylivieskan sk.	1647	1205	980
Koillismaan sk.	807	548	448

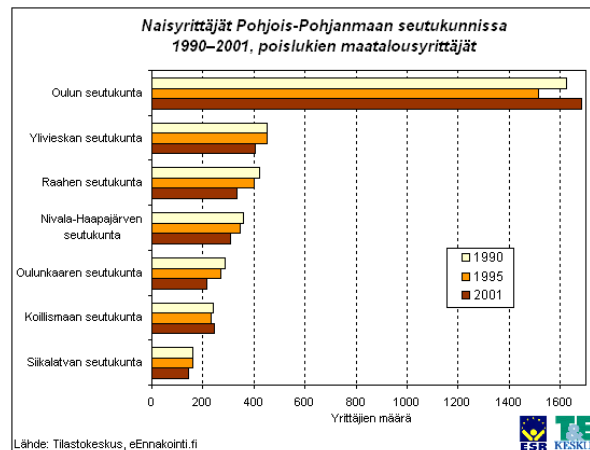
Naisten osuus (%)

K O K O M A A	38,8	35,3	35,1
Pohjois-Pohjanmaan mk.	38,9	34,4	34,6
Oulun sk.	34,3	31,7	33,7
Oulunkaaren sk.	39,5	34,1	32,9
Raahen sk.	42,4	38,8	37,7
Siikalatvan sk.	41,3	35,1	35,0
Nivala-Haapajärven sk.	41,1	35,0	35,6
Ylivieskan sk.	40,3	36,5	35,4
Koillismaan sk.	39,4	33,1	33,5

Lähde: Tilastokeskus

Naisten osuus kaikista yrittäjistä on vähentynyt kaikissa Pohjois-Pohjanmaan seutukunnissa, ja koko maakunnassa reilut 4 prosenttia vuosina 1990-2001. Naisten osuus yrittäjistä vuonna 2001 oli suurin Raahen seutukunnassa ja pienin Oulunkaaren seutukunnassa. Lukumääräisesti eniten naisyrittäjiä on Oulun seutukunnassa, vuonna 2001 lähes 2000 henkilöä.

Maatalouden ulkopuolella toimivien naisyrittäjien absoluuttinen määrä on lisääntynyt ainoastaan Oulun ja Koillismaan seutukunnissa, kun verrataan vuoden 2001 lukuja vuoden 1990 lukuihin.

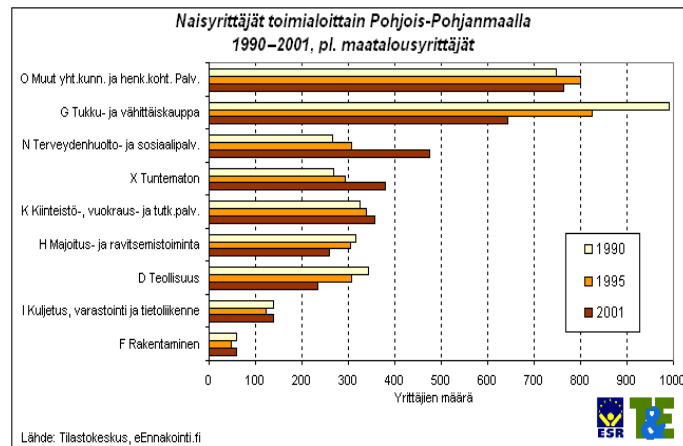

Naisyrittäjien jakautuminen toimialoittain:

Toimialoittain tarkasteltuna naisyrittäjät sijoittuvat määrältään enemmistöön ainoastaan muissa yhteiskunnallisissa ja henkilökohtaisissa palveluissa sekä majoitus- ja ravitsemistoiminnassa. Muilla toimialoilla yrittäjien enemmistö koostuu miehistä.

Naisyrittäjiä on eniten muissa yhteiskunnallisissa ja henkilökohtaisissa palveluissa (23 % yrittäjistä), kun maatalousyrittäjiä ei huomioida. Toiseksi yleisin toimiala on tukku- ja vähittäiskauppa (19 % yrittäjistä) ja kolmantena yrittäjyystoimialana tulevat terveydenhuolto- ja sosiaalipalvelut (14 % yrittäjistä).

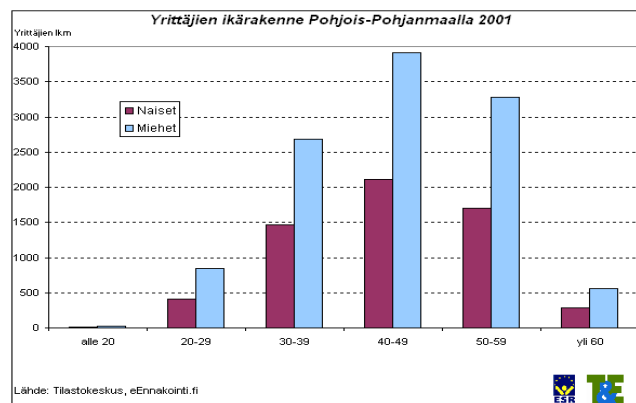
Toimialojen pirstominen tarkempiin toimialaluokituksiin tuo naisyrittäjyysalat selkeämmin esille. Muut yhteiskunnalliset ja henkilökohtaiset palvelut on yleisin yrittäjyystoimiala. Toimiala sisältää esimerkiksi kampaamot ja kauneushoitolat ja niiden osuus koko kyseisen toimialan yrittäjistä on peräti 77,5 %. Tukku ja vähittäiskaupassa suurimman sektorin muodostaa muu uusien tavaroiden vähittäiskauppa erikoismyymälöissä. Toiseksi yleisin tukku- ja vähittäiskaupan sektori on elintarvikkeiden, juomien ja tupakan erikoistumaton vähittäiskauppa.

Naisyrittäjien määrä väheni 1990–2001 etenkin tukku- ja vähittäiskaupassa, vaikka toimiala on vieläkin toiseksi suurin naisyrittäjyystoimiala. Muissa yhteiskunnallisissa ja henkilökohtaisissa palveluissa yrittäjien määrä kasvoi hieman 1990–2001, mutta väheni 1995–2001. Yrittäjien määrä kasvoi merkittävästi terveydenhuolto- ja sosiaalipalveluissa. Teollisuuden naisyrittäjien määrä väheni merkittävästi.

Naisyrittäjien ikärakenne ja poistuma:

Yrittäjien keski-ikä Pohjois-Pohjanmaalla on melko korkea. 44 % naisyrittäjistä on maatalousyrittäjiä mutta maatalousyrittäjien poisjättäminen luvuista ei vaikuta ikärakenteeseen juuri lainkaan. 33 % naisyrittäjistä on yli 50-vuotiaita ja yli 50-vuotiaiden osuus on edelleen kolmannes yrittäjistä, vaikka maatalousyrittäjät jätettäisiin tarkastelun ulkopuolelle. Alle 30-vuotiaita naisyrittäjien osuus on ainoastaan 7,1 % ja 8,2 %, kun maatalousyrittäjät jätetään huomioimatta. Vuonna 2001 yli 50-vuotiaita naisyrittäjiä oli 1984, heistä 1108 oli maatalousyrittäjiä. Alle 30-vuotiaita naisyrittäjiä oli 422, heistä 273 oli maatalousyrittäjiä.

Naisyrittäjien ikärakenne on vanhempi kuin työllisten keskimäärin. Eniten yrittäjiä siirtyy eläkkeelle maa-, riista- ja metsätaloudesta. Myös tukku- ja vähittäiskauppaan tarvitaan paljon uusia naisyrittäjiä, sillä arviolta

45 % toimialan naisyrittäjistä (lähes 290 yrittäjää) jää eläkkeelle vuoteen 2011 mennessä. Pyöristäen voidaan olettaa, että kolmannes vajaasta 6000:sta maakunnan naisyrittäjästä jää eläkkeelle tulevien kymmenen vuoden aikana. Näistä lähes puolet poistuu maataloudesta.

3.4. Naisten työ ja yrittäjyys maakunnan EU-ohjelmissa

Alla kuvattujen Euroopan Unionin osittain rahoittamien ohjelmien lisäksi maakunnassa toteutetaan muutamia EU-yhteisöaloitteita. Näiden lisäksi on käynnissä merkittäviä valtakunnallisia aluekehitysohjelmia sekä maakunnan sisäisiä ohjelmia, jotka kohdentuvat eri toimialoihin ja ajankohtaisiin aiheisiin.

Pohjois-Pohjanmaan tavoite 1-ohjelma on kohdentunut maakunnan itäisiin ja eteläisiin osiin. Ohjelman visio vuodelle 2006 on nimeltään ”Moderni maaseutu” ja sen sisällön mukaisesti Pohjois-Pohjanmaan tavoite 1-alue on osaamisellaan kilpailevien ja paikallista omaleimasuutta hyödyntävien yritysten, viihtyisän ympäristön ja rohkeasti tulevaisuutta rakentavien ihmisten kotiseutu. Ohjelman ensisijaisina tavoitteina on parantaa yritysten kilpailukykyä ja alueen työllisyyttä ja sekä luoda edellytykset positiiviselle väestönkehitykselle. Määrälliset tavoitteet on ilmaistu alla olevassa taulukossa.

Pohjois-Suomen tavoite 1-ohjelma / Pohjois-Pohjanmaa

Ohjelmaston keskeiset seurantaindikaattorit, tavoite ja toteutuma 30.6.2003

Indikaattori	Tavoite	Toteuma	Toteuma
	2000 - 2006	2000 - 2002	tavoitteesta, %
Uudet työpaikat	3 000	1 557	52
miehet	1 800	1 062	59
naiset	1 200	495	41
Säilytetyt työpaikat	5 700	3 934	69
miehet	3 500	2 744	78
naiset	2 200	1 190	54
Uudet yritykset	300	190	63
ESR-toimenpiteen aloit- taneet	13 000	8 002	62
miehet	6 800	4 289	63
naiset	6 200	3 713	60

Lähde: Pohjois-Pohjanmaan liitto

Ohjelmakauden puolivälissä kaikilla kokonaismittareilla mitattuna on toteuma yli puolet tavoitteesta. Naisten osalta ollaan kuitenkin kokonaisuudessaan miehiä jäljessä ja uusien työpaikkojen kohdalla ei ole vielä saavutettu 50 prosentin toteutumaa. Uusien yritysten kohdalla ei ole nähtävissä jakoa naisten ja miesten yrityksiin. Tavoite 1-ohjelmaan on ohjelmakaudella 2000-2006 budjetoitu käytettäväksi 221,5 miljoonaa euroa. Tästä oli ohjelmakauden puoliväliin mennessä sidottu runsas puolet (118 miljoonaa euroa).

Pohjois-Pohjanmaan tavoite 2-alueiden ja sen siirtymäkauden alueen ohjelma kohdistuu maakunnan läntiseen osaan, jonka teemana on ”Vireä Länsi”. Vuoden 2006 vision mukaan läntinen Pohjois-Pohjanmaa on huipputaustaan, haastavien työpaikkojen ja hyvän elämisen alue. Ohjelman ensisijaisena tavoitteena on elinkeinoelämän kehittäminen, mihin kuuluu olemassa olevien yritysten kasvun edistäminen ja uuden yritystoiminnan luominen sekä teknologian kehitys. Ohjelman kautta halutaan parantaa myös työvoiman saata- vuutta.

Tavoite 2-ohjelman määrälliset tavoitteet Pohjois-Pohjanmaalla: 1) uusia työpaikkoja 6 000 kpl, 2) uusia yrityksiä 1600 kpl. Lisäksi ohjelmassa pyritään edistämään väestönkasvun tasapainottumista sekä tukemaan sitä, että bkt nousee ohjelma-alueella maan keskiarvon yläpuolelle.

TAVOITE 2 -ALUE

RAHOITTAJA	Uudet työpaikat yht	Uudet naistyöpaikat	Säilytetyt työpaikat yht	Säilytetyt nais-töpaikat	Uudet yritykset yht	Uudet naisyritykset	Koulutetut yht
KTM	2136	836	1037	232	65	4	313
OPM	29	12	35	16	0	0	1449
SM	427	134	350	46	103	17	401
TM	323	56	2316	643	17	6	4059
YM	8	1	14	2	1	0	0
Yht.	2923	1039	3752	939	186	27	6222

SIIRTYMÄKAUDEN ALUE

RAHOITTAJA	Uudet työpaikat yht	Uudet naistyöpaikat	Säilytetyt työpaikat yht	Säilytetyt nais-töpaikat	Uudet yritykset yht	Uudet naisyritykset	Koulutetut yht
KTM	584	117	367	50	16	4	0
OPM	1	0	0	0	0	0	0
SM	19	2	25	12	2	0	0
TM	14	5	12	4	5	2	0
YM	3	0	4	3	0	0	0
Yht.	621	124	408	69	23	6	0

(Lähde: Pohjois-Pohjanmaan liitto):

Tavoite 2-ohjelman toteutuskauden puolessa välissä uusia työpaikkoja on luotu kaiken kaikkiaan 59 % tavoitteeksi asetetuista 6 000 työpaikasta. Naisten työpaikkakehitys on huomattavasti miesten työpaikkakehitystä vähäisempi. Säilytetyille työpaikoille ei ohjelmassa ole asetettu tavoitetta mutta seurannan mukaan säilytettyjä työpaikkoja on yhteensä 4916 kappaletta, josta säilytettyjen naistyöpaikkojen osuus on noin neljännes (1248 kpl). Tavoitelukuun verrattuna uusia yrityksiä on toteutunut kaiken kaikkiaan 15 %, josta naisten yritysten osuus on 18 %.

Tavoite 3-ohjelmalla edistetään tavoite 1-ohjelman ulkopuolisilla alueilla eli ns. Läntisellä Pohjois-Pohjanmaalla työmarkkinoiden toimivuutta sekä elinikäistä oppimista, kehitetään aktiivista koulutus- ja työvoimapolitiikkaa työttömyyden torjumiseksi sekä sosiaalisen syrjäytymisen ehkäisemiseksi. Ohjelman kansallisenä visiona vuodelle 2006 on tiedon, työllisyyden, osaamisen, yrittäjyyden ja tasa-arvon eurooppalainen Suomi. Ohjelman neljästä toimintalinjasta toimintalinja numero 2 on nimetty tasa-arvon ja yhtäläisten mahdollisuuksien edistämiseksi työelämässä. Sen lähtökohdaksi mainitaan naisten ja muutoin heikossa työmarkkina-asemassa olevien henkilöiden työelämän kynnyksen madaltumisen, työllistyvyyden ja työelämän mahdollisuuksien edistäminen. Kuten muissakin EU-ohjelmissa tavoite 3 -ohjelman kansallisia tavoitteita mitataan etupäässä koulutettavilla henkilöillä, uusien työpaikkojen ja uusien yritysten määrällä.

Alueellisen maaseutuohjelma ALMAN tavoitteena on pysäyttää syrjäisen ja ydinmaaseudun väkiluvun aleneminen ja saada näin aikaan tasapainoinen väestönkehitys sekä sukupuoli- ja ikärakenne tavoite 1 ohjelman ulkopuolisilla alueilla. Ohjelmalle on määritelty määrälliset tavoitteet kansallisesti ja paikallisesti. Ohjelman neljä alatavoitetta ovat: a) asumistavoite, b) työpaikka- ja elinkeinotavoite c) osaamisen vahvistamistavoite, d) ympäristötavoite. Ohjelman hankkeisiin oli 30.6.2003 mennessä sidottu 11 miljoonaa euroa.

ALMA- toteutuma 1.1.2000- 30.6.2003

	Tavoite	Toteuma	%-osuus
Hankkeen aikana työllistyvät, naiset	119,88	35,26	29,4
Koulutukseen osallistujat, naiset	2239	1253	55,9

Oppilastyöpäivät, naiset	6593,5	1921,11	27,6
Uudet naisten perustamat yritykset	42	2	0,5
Uudet työpaikat, naiset	158,2	11,18	7,1

(Lähde: Pohjois-Pohjanmaan TE-keskus)

Taulukon toteumatiedoissa ovat käynnissä olevat ja loppuneet hankkeet. Alkukaudesta ei ole loppuneita hankkeita ollut kovinkaan paljoa. ALMA:n toiminta-alueella koulutukseen osallistuminen on toteutunut tavoitteista parhaiten. Uudet naisten perustamat yritykset ja uudet naistyöpaikat näyttävät sen sijaan olevat vielä kaukana tavoitteista.

Tavoite 2 -ohjelmassa on ohjelmakauden 2000-2006 puoliväliin mennessä toteutunut 446 hanketta. ALMA:ssa on aloitettu 96 hanketta. Tavoite 1:n osalta ei toteutuneiden hankkeiden lukumäärää ole saatu tähän asiakirjaan mutta edellä esitettyjen lukujen pohjalta voitaneen olettaa, että näissä kolmessa ohjelmassa on kolmen ja puolen vuoden aikana toteutettu yhteensä noin tuhat hanketta. Yllä olevista taulukoista poimitut tavoite 1-, tavoite 2- ja ALMA-ohjelmien naisia koskevat toteumatiedot voitaneen karkeasti esittää seuraavanlaisella yhteenvedolla:

	Toteutunut 30.6.2003
Uusia naistyöpaikkoja	1692 kpl
Säilytettyjä naistyöpaikkoja	2129 kpl
Koulutukseen osallistuneita naisia	9063 henkilöä
Naisten oppilastyöpäiviä (vain ALMA)	1921 kpl
Uusia naisyrityksiä (Tavoite 2 + Alma)	35 kpl

Samana ajankohtana miesten osalta toteutuneet työpaikkaluvut pelkästään tavoite 1 ja 2 –ohjelmissa olivat:

Uusia miestyöpaikkoja	3443 kpl
Säilytettyjä miestyöpaikkoja	5896 kpl

Koska koulutettujen määrää ei tavoite 2 –ohjelman toteumataulukossa ole esitetty sukupuolen mukaan eriteltynä, eikä uusien työpaikkojen määrää ole tavoite 1-ohjelmassa eroteltu sukupuolen perusteella, ei vertailulukuja voi niiden osalta tässä esittää. Uusista naistyöpaikoista ALMA:n osuus on 11 kpl. ALMA:ssa ei ole seurattu säilytettyjä työpaikkoja, vaan hankkeiden aikana työllistyneitä, mikä oli 35 henkilöä, joten ALMalla ei siltä osin ole juurikaan vaikutusta vertailulukuihin. ALMA-ohjelman sisällä koulutukseen osallistuminen onkin tässä jaksossa toteutunut parhaiten ja koulutukseen osallistuminen on ollut varsin aktiivista.

Tähän kootun suppean toteumatiedon perusteella on tavoite 1- ja 2 –ohjelmien puitteissa miehille syntynyt puolet enemmän uusia työpaikkoja kuin naisille. Säilytettyjen naistyöpaikkojen määrä on runsas kolmannes säilytetyistä miesten työpaikoista. Yleensä ottaen naisille ei ole ao. ohjelmissa suunnattu sukupuolierityisiä toimenpiteitä, vaikka tavoitteet on joidenkin mittareiden osalta asetettu erikseen miesten ja naisten osalle ja niiden toteutumista seurataan erikseen.

Myöskin ohjelmateksteissä näyttävät miehiset toimialat saavan enemmän tilaa ja yksityiskohtaisempaa huomiota kuin naisvaltaiset palveluun ja hoivaan liittyvät toimialat, joilla enemmistö naisista ja naisrytistä tällä hetkellä toimii. Karkeasti yleistäen voisikin todeta julkisen aluekehitystyön olevan niin sukupuolineutraalia, että naisten erityistarpeet eivät ohjelmissa juurikaan tule esille.

Juuri valmistuneiden EU-ohjelmien väliarvioinnit kertovat tasa-arvotavoitteiden suhteen epäonnistumisista. Tarvittaisiin enemmän keskustelua esim. siitä, mikä on nais- ja miestyöpaikkojen merkitys alueilla ja miten alueiden kilpailukyvyyn eri ulottuvuuksia voidaan peilata myös sukupuolen kautta. Tällä hetkellä olisi ollenaisista, miten ohjelmia toteutetaan ja miten paljon rahoitusta käytetään erilaisiin hankkeisiin. Samoin hankkeiden ”laatu”; tuotetaanko esim. massakoulutusta ESR-hankkeissa vai onko koulutuksen sisällä mahdollista

nostaa esiin sukupuolinäkökulma. Ei riitä, että puhutaan tasa-arvosta periaatteena, vaan on kysyttävä esim. miten paljon hankerahoituksella on luotu työpaikkoja, johon naiset ovat työllistyneet. Tämä olisi tunnistettava ja tunnustettava relevantiksi keskusteluksi ei vain naisten kannalta vaan myös alueiden kannalta (*Lähde: Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän Naisteemaryhmän –toimintaohjelmaluonnos*). Koko maata koskien naisten kohdalla tavoitteet eivät ole toteutuneet siksi, että sukupuolten välisiä eroja ei ole huomioitu ja useita ns. naistoimialoja esim. hoiva- ja sosiaaalialat on rajattu pois. Suomessa eletään tasa-arvon harhassa eikä naisten vaatimaa tasa-arvon kehittämistä koeta tärkeäksi. TE-keskukset, maakuntaliitot ja oppilaitokset tarvitsisivat kipeästi tasa-arvokasvatusta. (*Lähde: seurantakomission jäsen Sirpa Hertell*). Tarkempia tutkimustuloksia sukupuolesta suhteessa yhteiskunnallisiin valtarakenteisiin ja tasa-arvon haasteista paikallisella ja globaalilla tasolla on kuvattu julkaisussa Tasa-arvon haasteita globaalin ja lokaalin rajapinnoilla (*Lähde: Kailo, Sunnari, Vuori*). Julkaisussa kuvataan ajankohtaisten trendien, kuten globaalisaaion, vaikutuksia naissukupuoleen. Näiden ilmiöiden usein piiloon jäävien vaikutusten tiedostaminen paikallisessa päätöksenteossa, hanketyössä ja naisille kohdennetussa koulutuksessa olisi todennäköisesti yksi uusi avain toivottujen toteumatulosten aikaansaamisessa naisten osalta.

Pohjois-Pohjanmaalla toteutettuja tai parhaillaan toteutettavia naisille kohdennettuja hankkeita ovat:

- SISU ja Polku yrittäjyyteen -hankkeet (1997-2004) tavoite 1 ohjelmassa (SISU myös 5b ohjelmassa). Hallinnoijana Oulun maaseutukeskus /maa- ja kotitalousnaisten piirikeskus.
  - yrittäjille suunnattu Tahtonainen Oulunseudun ammattikorkeakoulun hallinnoima. Toteutettu koko maakunnassa.
  - Oulun seudulla toteutettu Business Pro: kasvualojen hanke.
  - naisyrittäjyyshanke Taidon lähteet Ouluseutu yrityspalvelut toimesta. Ouluseutu yrityspalvelut on aloittamassa myös mentorointi-hanketta Oulun seudulla.
  - Ylivieskan seutukunnassa toteutettu Valme-hanke
  - Naismetsänomistajien hanke järjestetty Kuivaniemellä
  - Ihanaiset –hanke toteutetaan Maaseudun Sivistysliitto hallinnoimana
  - Palveluyrittäjyysosio käynnistetty kylien työohjelman alla Diakonissalaitoksen hallinnoimana
- (*Lähde: Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän Naisteemaryhmän- toimintaohjelmaluonnos*)

4. NAISYRITTÄJYYS NYKYAJASSA JA –YHTEISKUNNASSA

4.1. Naisten toiminnan ja naisyrittäjyyden erityispiirteitä

Naisten paikallisen toiminnan piirteitä:

Naisten paikallisen toiminnan piirteitä on vuonna 1996 alkaneen ja tammikuussa 1999 päättyneen Devote-projektin aikana tehtyjen haastattelujen ja havaintojen kautta kuvattu seuraavasti:

1. Toiminta täydentää usein joustavasti julkista sektoria

Tällaisia toimintoja ovat naisten hoivapalveluosuuskunnat sekä työntilouskeskukset resurssikeskuksissa.

2. Toiminta liittyy naisten arkeen

Naisten aloja ovat hoivapalvelut, tekstiili- ja vaatetusala, käsityö, elintarviketuotanto sekä monenlaiset yksityiset palvelualat.

3. Toiminta vastaa paikalliseen kysyntään

Naisten työllisyyttä, yrittäjyyttä, toimeentuloa ja projekteja synnytetään usein vastaamalla paikalliseen kysyntään ja luomalla sitä. Näin luodaan tuloja paikalliseen talouteen.

4. Toiminta liittyy paikalliseen osaamiseen ja sen kehittämiseen

Eräs esimerkki paikallisesta osaamisesta on käsityötaito, jota monet projektin toimijat halusivat korostaa.

5. Toiminta perustuu yhteisöllisyyteen

Yhteisöllinen toiminta liittyy naisten verkostoihin ja synnyttää yhteisöllistä yrittäjyyttä. Yhteisöllisessä yrittämisessä naiset yhdistävät sosiaalisuuden ja itsenäisen elämäntavan sekä minimoivat riskejä.

6. Toiminta vahvistaa paikallista identiteettiä

Kun naisten toiminta kohtaa paikallisen kehittämisen tarpeet, kollektiivinen tietoisuus yhteisöstä kasvaa ja paikallisyhteisö kiinteytyy. Tämä tapahtuu arkipäivän hyvinvoinnista huolehtimalla.

7. Toiminta on usein pienimuotoista

Naiset ottavat pieniä askeleita. Yrittäjyys voi olla pienimuotoista ja osa-aikaista. Pienikin yrittäjyys vahvistaa perheen taloutta, koska se perustuu jo olemassa oleviin resursseihin.

8. Toiminta perustuu ruohonjuuritason naisten aloitteellisuuteen

Naiset suhtautuvat paikalliseen ja alueelliseen kehittämiseen osittain eri tavoin kuin miehet ja pitävät tärkeinä erilaisia asioita kuin miehet. Devote-projektin tutkimustulosten perusteella naisten kehittämistoiminnassa korostuva mm. seuraavat seikat: *1. Talous ja kehittäminen määritellään laajemmin kuin rahataloutena* *2. Naiset kiinnittävät huomiota arjen infrastruktuureihin* (monipuolinen ja laadukas arjen infrastruktuuri on tärkeä alueellinen vetovoimatekijä. Naisten tulee voida organisoida arkensa tehokkaasti. Paikkakuntien tulisi olla houkuttelevia sekä miehille että naisille). *3. Kasvua luodaan käyttämättömiä resursseja mobilisoimalla* *4. Edetään pienten askelten strategialla.* (Lähde: Työministeriön *Employment –julkaisu Kehitystä naisten ehdoilla*)

Naisten yrittäjyyteen liittyviä ajankohtaisia kysymyksiä:

Naisten osuus työelämän avainpaikoilla ei vastaa naisten osuutta työelämässä. Työsuhteessa työelämän tasa-arvo on osoittautunut tässäkin suhteessa vaikeaksi toteuttaa. Naisuus tuo yrittäjyyteen monia vahvuuksia, mutta myös erityisesti perhe-elämään liittyviä esteitä. Näiden esteiden vähentäminen on tärkeää naisyrittäjyyden lisäämiseksi Suomessa. Vaikka äitiyteen ja yrittäjyyteen liittyviä ongelmakohtia ei voida täysin ratkaista – esimerkiksi raskauden tai lapsen sairauden johdosta yrityksestä poissaolevan yrittäjän työpanosta on vaikea korvata – voidaan kuitenkin taloudellisin panostuksin jossakin määrin helpottaa yrittäjyyden ja perhe-elämän yhteensovittamista. (Lähde: *Suomen Yrittäjien yrittäjyysohjelma 2003-2007*)

Yrittäjyys ei ole itsestäänselvyys, sen lisäämisessä on Suomessa monia ongelmia. Nuorista yrittäjistä on suuri puute ja sukupolvenvaihdos noin 60 000 yrityksessä edessä. Koulutetut nuoret hakeutuvat mieluummin palkkatyöhön ja turvatumpaan uraputkeen kuin lähtevät yrittäjiksi. Asenteet niin yrittäjän menestymiseen kuin epäonnistumiseenkin ovat Suomessa kielteisiä. Rahoituskin on kiven takana, yritystuet ovat OECD-maiden alhaisimpia. Tässä tilanteessa naiset ovat suuri potentiaali. Naisyrittäjien on kuitenkin taisteltava erilaisten ongelmien parissa kuin miesten. Naiset toimivat perinteisesti palvelusektorilla, usein hoitotoimen, kädentaitojen tai kulttuurin aloilla. Näitä ei tueta eikä rahoiteta yhteiskunnallisesti. Naisten alat eivät pääse osallisiksi hautomotuista tai tiede- ja teknologiakeskuksista. Perheeseen liittyvät tehtävät vievät varsinkin nuorilta naisilta mahdollisuuksia antautua yrittäjyyteen, joka vaatii täydellistä omistautumista. Naisilla on vähemmän tietoa

yrittäjyyden ja rahoituksen mahdollisuuksista ja he ovat tutkimusten mukaan myös vähemmän taipuvaisia ottamaan riskejä. Naisyrittäjät perustavat yrityksiä aloilla, jotka työllistävät myös muita naisia, joiden äitiyslomat, sairaiden lasten hoitaminen ja vastuu perheen hyvinvoinnista lisää välillisesti naisyrittäjien haavoittuvuutta. Naisten ympäriltä puuttuvat yrittäjyyden aloittamista, kasvua ja kansainvälistymistä tukevat yhteiskunnan tukirakenteet (*Lähde: Erlund, Gronberg, Horelli*)

Pohjois-pohjanmaalaisten tai yleisemmin Suomen ja Pohjolan naisten tasavertaisuuden ja työelämän olosuhteet globalisaation paineissa sekä nykyisen tasa-arvopolitiikan näkökulmasta ja naisten yrittäjyydelle haasteita luovat tekijät:

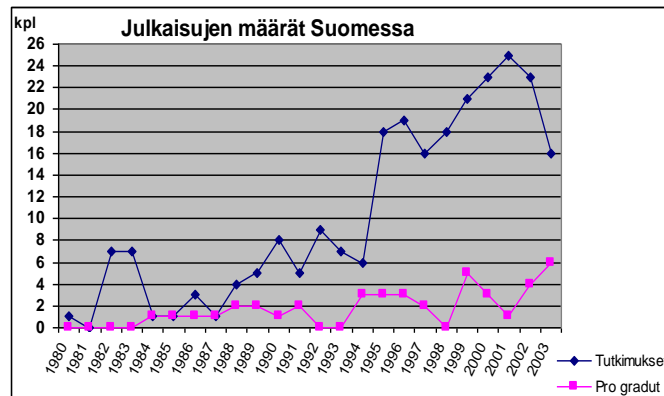
1. Vanhemmuuden aiheuttamien sosiaalisten kustannusten kasaantuminen naisvaltaisten alojen yrittäjille miesvaltaisten esim. teknologia- ja IT-alojen sijaan
2. Asenteissa suhteessa naisten ja miesten auktoriteettiin ja asiantuntijuuteen on tutkimusten mukaan suuria eroja. Niin naiset kuin miehet kasvatetaan ja kasvavat sosialisoinnin myötä luottamaan enemmän miesten kuin naisten auktoriteettiin.
3. Julkisten palvelujen alasajo ja mahdollinen lisääntyvä heikentyminen markkinatalouden ja EU:n kaavaillun yhtenäistämispolitiikan seurauksena myös Suomessa johtaa aivan erilaisiin seurauksiin naisten ja miesten kohdalla (naiset ja miehet ryhminä, joskaan ei aina yksilöinä, tarvitsevat ja ovat saaneet palkkatyötä julkiselta sektorilta eri mittakaavassa). Naiset tarvitsevat miehiä enemmän päiväkotia-, hoiva- ja terveyspalveluja voidakseen yhdistää uran ja perhe-elämän, sillä hoivatyö on edelleen enemmän naisten vastuulla ja sosiaaliset odotukset suuremmat naisten hoivaan liittyvän vapaaehtoistyön suhteen. Jo nyt on todettu naisten hoivataakan ja palkattoman työn lisääntyneen julkisen sektorin heikentymisen myötä. Kun puhutaan yhteisöllisen vastuunkannon lisääntymisen merkityksestä, unohdetaan mainita, että vastuunkantajia ovat tässä suhteessa juuri naiset, myös omaishoitajina.
4. Monikansallisten korporaatoiden vallan kasvu ja pääoman keskittyminen yhä harvempiin käsiin (tällä hetkellä maailman suurimmat talousyksiköt ovat yhtiöitä, eivätkä yksittäisiä maita ja niitä on yli 2000) vaikuttavat kaikkien pien- tai keskitason yrittäjien kilpailumahdollisuuksiin. Lisääntyvät jättimarketit ja ostoskeskukset nakertavat pienyrittäjien ja kauppojen mahdollisuuksia kilpailla asiakkaista, ja ovat johtaneet kylienkin autioitumiseen ekologisten haittojen lisäksi. Jos isot firmat lisääntyvästi syövät pienempiä, se jättää yhä vähemmän mahdollisuuksia pienyrittäjyydelle, jossa naiset ovat edustettuina miehiä enemmän.
5. Naiset omaavat vähemmän talousalan ja politiikan kokemusta ja tietoutta perinteisen hoivaa painottavan sukupuolijärjestelmän seurauksena. Miehillä on historiallinen ja asenteellinen etumatka suhteessa yrittäjyyteen ja talouselämään, koska pojat sosialisoidaan tyttöjä enemmän kilpailemaan, opiskelemaan matemaattisia ja taloustieteellisiä aineita ja edistämään omaa etuaan yhteisöllisen ja uhrautuvan tyttöihin yhdistetyn asenteen sijaan. Asennetasolla on todettu myös että naiset ja miehet kasvatetaan suhtautumaan eri tavoin palkkatyöhön ja rahaan, naiset enemmän uhrautumaan ja joustamaan, miehet enemmän vaatimaan ja odottamaan etuisuuksia ja pitämään puoliaan, kilpailemaan ja etenemään. Tyttöjä kasvatetaan pedagogisten tutkimusten mukaan enemmän kiltteyteen, joustavuuteen ja omien etujen asettamiseen "yhteisen edun" alaisuuteen. Sisäistetyt ja tiedostamattomat asenteet ovat suuri sisäinen lasikatto, mutta herää myös kysymys yhteiskunnan kollektiivisesta hyvinvoinnista, jos naistenkin arvot kovenevat puhtaasti kilpailuyhteiskunnan arvojen suuntaan ja jos ei piitata oman toiminnan ja omanedun tavoittelemisen vaikutuksista vähemmän kilpailukykyisten mahdollisuuksien suhteen. On havaittu naisten ja tyttöjen kilpailuhenkisyys ja myös aggressiivisuuden lisääntymistä. "Moraalinen" ja yhteisöä ylläpitävä työnjako ei selvästikään enää toimi sukupuolistavana ja sukupuolittuneena ilmiönä; ratkaisu lienee kasvattaa sekä tytöt että pojat kantamaan yhdessä vastuu hoivasta ja yhteisöllisestä vastuusta sen sijaan että tyttöjä vain sosialisoidaan poikanormiin kaikkien arvojen kovenemisen hengessä. Yrittäjyyskasvatuksessakin tulisi huomioida koti- ja hoivatyön jakamisen merkitys sen sijaan että naiset uuvutetaan kaksin tai moninkertaisilla velvollisuuksilla ja odotuksilla.

On myös tiedostettava, etteivät naiset ole samanarvoisessa asemassa yritysmaailmassa. Jos ei sitä myönnä, tiedosteta ja tehdä jotain sen eteen, ei varmasti edistetä naisyrittäjyyden mahdollisuuksia. Psykologinen ja institutionaalinen plus lainsäädännöllinen lasikatto ovat todellisuus, joka on myönnettävä edellytyksinä naisten tasavertaisuuden toteutumiseksi." (*Lähde: Kaarina Kailo*).

Naisyrittäjyys ja naisten toiminta maaseudun tutkimuksessa:

Sisäasiainministeriön naisteemaryhmä on selvittänyt 1980-luvulta lähtien Suomessa tehdyn tutkimuksen, jossa sukupuolinäkökulma yhdistyy alueelliseen näkökulmaan. Tarkastelun kohteena ovat erityisesti maaseudun naiset, mutta myös maaseudun miehiin liittyvät tutkimukset ovat mukana. Selvityksen yhtenä tärkeänä tehtävänä on antaa alustava käsitys siitä, millaista tutkimusta Suomen maaseudun naisista on viimeisten vuosikymmenten aikana tehty ja mitkä näyttäisivät olevan ne katvealueet, joista tutkimusta ei löydy. Kaiken kaikkiaan bibliografia sisältää yli 300 viitettä.

Suomessa julkaistut tutkimukset ja opinnäytteet (kpl) maaseudun naisista vuosina 1980-2003

Nainen ja maaseutu –teema on ajankohtainen ja haastava tutkimusaihe. Naisten määrä maaseudulla vähennee, naisyrittäjyyden koko potentiaalia ei hyödynnetä ja yritysten sukupolvenvaihdos aikaansaa muutoksia myös maaseudun naisen elämään. Bibliografian valossa iso osa tutkimuksista käsittelee maaseudun naisen toimeentuloa kuten yrittäjyyttä ja työuraa, joista löytyi eniten julkaisuja. Maaseudun naisten toiminta liittyen järjestöihin ja verkostoitumiseen ovat myös olleet useasti tutkijoiden mielenkiinnon kohteena. Vähiten tutkimusta löytyy naisen luontosuhteesta ja kulttuurista.

Selkeitä katvealueita näyttäisivät olevan maaseudun naisen työörolien moninaisuus ja koulutus. Millaisia koulutusmahdollisuuksia maaseutu tarjoaa naiselle, miten koulutuksen saatavuus vaikuttaa naisten maalta muuttoon ja millaista aikuiskoulutusta tarvittaisiin, jotta naiset voisivat palata maaseudulle? Maatalous ja emännitys nousevat tutkimuksissa esille maaseudun naisen elinkeinoina, mutta jos maatalous työllistää 10% maaseudun ihmisistä, tarvittaisiin tietoa siitä, mitä muita työllistymismuotoja ja toimeentulomahdollisuuksia maaseudun naisilla on. Myöskään arkeen liittyvä maaseudun naisen rooli äitinä, perheen jäsenenä tai yksilönä ei nouse esiin. Naiskuva maaseutututkimuksissa on usein hyvin konservatiivinen, perinteinen ja työelämään liittyvä: nainen nähdään maatalon emäntänä eikä tieteellisissä lähtökohdissa näy naiskuvan moninaisuuden kirjo. Monitieteisessä naistutkimuksessakin maaseudun nainen on jäänyt hiukan varjoon. (Lähde: Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän Naisteemaryhmän -toimintaohjelmaluonnos)

Emäntien määrä on laskenut ja julkisen sektorin osuus työllistäjänä on entisestään korostunut (varsinkin terveydenhoito- ja sosiaalityö sekä koulutus). Tällä hetkellä maaseudun naiset toimivat pitkälti samoissa ammateissa kuin naiset kaupungeissa. Suurimpiin yksittäisiin maatalouden ulkopuolisiin naisten ammatteihin niin maaseudulla kuin koko maan tasollakin kuuluvat mm. siivoaja, myyjä, konttoristi, apuhoitaja, keittäjä, sosiaalialan työntekijä, perhepäivähoitaja ja sairaanhoitaja. Palvelualan naisyrittäjyydessä maaseudulla on tapahtunut merkittäviä muutoksia 1990-luvulla. Maaseudun naisyrittäjät toimivat yhä useammin yhteiskunnallisten palveluiden toimialalla. Vuonna 1997 yhteiskunnallisten palveluiden alalla toimi maaseudun palvelusektorin naisyrittäjistä jo 39 %. (Lähde: Annamari Asikainen ja Minna Komulainen, Yhdessä vahvat –julkaisu)

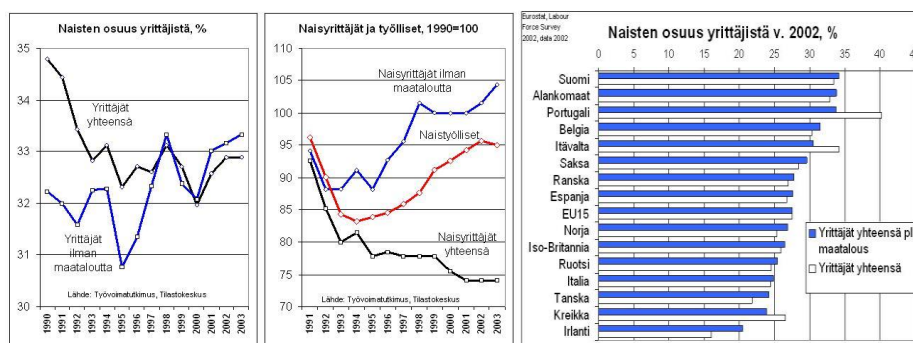
Maatalouden aseman vähetessä maaseudun ammatit eivät enää suuresti poikkea kaupunkimaisista ammateista. Siinä mielessä maaseutua ei enää voitane pitää kovin erillisenä tai erilaisena tarkastelun kohteena. Paremminkin yrittäjyyden kehittämistä maaseudulla tulisi katsella harvan asutuksen ja pitkien välimatkojen kautta eli logistisena kysymyksenä. Tällöin olisi hankkeiden rahoitusilanteissa pystyttävä hyväksymään pienemmät ryhmät ja suuremmat yksikkökohtaiset kulut kuin kaupungeissa. Maaseudun toimialarakenteiden

muutosta sekä naisen asemaa ja roolia maaseudulla tulisi myös tutkia tarkemmin, jotta tulokset saataisiin käyttöön hanketoiminnan ohjauksessa ja hankkeiden sisällön suunnittelussa. Alueellinen, ilmiöön kokonaisuutenaan pureutuva tutkimustarve onkin ilmeinen.

4.2. Nykyisen ja potentiaalisen naisyrittäjän profiili

Aluekehittämisen näkökulmasta yrittäjyys ei ole ympäröivästä yhteiskunnasta erillinen ilmiö vaan se liittyy kiinteästi aikaan, paikkaan ja kulttuuriin. Myös yrittäjyys voidaan nähdä ajassa muuttuvana, kulttuurisena kehitysprosessina. Tutkimuksen mukaan yrittäjyys on noussut merkitykselliseksi kahdessa murroksessa – teollistumisen käynnistyessä, modernin murtautuessa traditionaalista 1700-luvulta 1800-luvulle ja nyt, 1900-luvun jälkipuoliskolla, postmodernin murtautuessa modernista. (Lähde: Paula Kyrö)

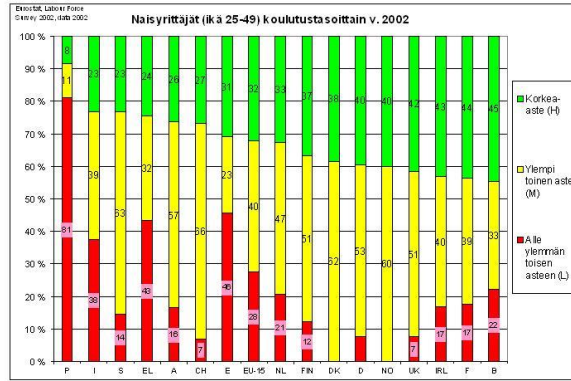
Naisyrittäjyys ja perheyrittäjyys ovat yhteiskunnassamme vahvistuvia suuntauksia. Koko maan yrittäjistä naisia oli 25% vuonna 1985 ja 30 % vuonna 2000. Naisyrittäjien (pl maatalous) lukumäärä ja osuus yrittäjistä (33,3%) oli vuonna 2003 korkeampi kuin koskaan aikaisemmin. Naisten osuus yrittäjistä on Suomessa EU-maiden korkein, jos maataloutta ei oteta huomioon. Kun maatalous otetaan huomioon, sijoitus on Portugalin jälkeen toinen. Palvelu- ja myyntityön osuus naisyrittäjien ammasteista on suuri. Toisaalta johtajien, lainsäädännön, tekniikan ja muiden alojen asiantuntijoiden osuus on pienempi suurimmassa osassa EU-maita. (Lähteet: naisyrittäjien keskusliitto ry ja kauppa- ja teollisuusministeriön yrittäjyyskatsaus)

Valtakunnallisesti toimialoittain tarkasteltuna valtaosa nopean kasvun yrityksistä on viime vuosina toiminut palvelualoilla (liike-elämän palvelut, kauppa- ja sosiaalipalvelut) ja työllisyyden lisääntyminen on painottunut pieneen määrään alkaneista yrityksistä eli ns. nopean kasvun yrityksiin. Ennustusten mukaan 60-70 % innovaatioista syntyykin jatkossa palvelualoilla toimivissa yrityksissä (Lähde: Yrittäjyyskatsaus). Innovaatioita tulee ennusteiden mukaan syntymään myös eri alojen rajapinnoille, mistä Oulun seudulla on jo näyttöä.

Ikärakenteen perusteella kolmannes naisyrittäjistä on yli 40-vuotiaita ja viidennes alle 30-vuotiaita. Suomen naisyrittäjät ovat iäkkäämpiä kuin EU-maissa keskimäärin. (Lähteet: Naisyrittäjien keskusliitto ja yrittäjyyskatsaus)

Korkea-asteen koulutuksen saaneiden naisyrittäjien osuus on maassamme vähän EU-maiden keskimääräistä korkeampi. Suomi on kuitenkin tässä suhteessa 10 prosenttiyksikköä jäljessä Belgiaa ja Irlantia. Maamme naisyrittäjistä 40 prosentilla on yliopisto- tai korkeakoulututkinto, 30 % omaa opistotason tutkinnon ja 20 prosentilla on ammattikoulupohja. (Lähteet: Yrittäjyyskatsaus ja Naisyrittäjien keskusliitto ry)

Naisten yritysten osuus liikevaihtoluokittain kuhunkin luokkaan kuuluvista yrityksistä maassamme (Lähde: Naisyrittäjien keskusliitto):

- 1 mmk tai alle	44 %
- 2-5 mmk	27 %
- 6-10 mmk	25 %
- 11-20 mmk	20 %
- yli 20 mmk	19 %

Nykyinen, vanhan sukupolven naisyrittäjän muotokuva

Kattaa 30–33 prosenttia kaikista YEL-tilastoiduista yrittäjistä

- ikä 40–55 vuotta
- työllistää itsensä ja 1–3 vierasta
- toimii kaupan ja palvelun alalla
- perheellinen, 1–3 aikuista lasta
- sukupolvenvaihdos edessä

Nykyinen, aloittavan naisyrittäjän muotokuva

- ikä 35–55 vuotta
- työtön, itsensä työllistäjä
- sinkku, eronnut, ei lapsia
- ammattitaitoinen, kouluttautunut
- toimialueena uudet elinkeinot
- valtakunnalliset ja eurooppalaiset markkinat

(Lähde: Mirja Erlundin, Tarja Cronbergin ja Liisa Horelli).

Ohjausryhmän paikallisten asiantuntijoiden mukaan yllä esitetty aloittavan naisyrittäjän muotokuva ei täysin pidä paikkaansa Pohjois-Pohjanmaalla ainakaan siinä mielessä, että aloittava yrittäjä ei kokemuksen mukaan yleensä ole sinkku, eronnut ja lapseton. Lisäksi naisyrittäjien toiminta Pohjois-Pohjanmaalla on vielä etupäässä paikallisille markkinoille rajoittuvaa. Profiili sellaisenaan kuvanneekin paremmin Etelä-Suomea tai kertoo odotettavissa olevasta suunnasta.

Aloittavien naisyrittäjien osalta asiantuntijalausunnat viittaavat myös siihen, että monellakin yrittämisen toteutuminen jää kiinni epävarmuudesta. Jos ei olla aivan varmoja onnistumisesta, riski jää ottamatta. Varsinkin, jos on palkkatyössä, jossa on kohtuullinen palkkaus. Siirtyminen ”tyhjän päälle” on uskallusta vaativaa. Yrittäjäksi ryhdytään usein tilanteessa, jossa muuta työllistymisen mahdollisuutta ei ole näköpiirissä. Keskeistä yrittäjäksi ryhtymisessä on tietyn epävarmuuden sietäminen. Voimakkaasti turvallisuushakuiset henkilöt eivät halua yrittäjiksi. Lisäksi asiantuntijat ovat tuoneet esille, että naisten yrittäjyyttä jarruttava tekijä on yrittäjyyden ja perheen yhteensovittamiseen liittyvä ongelma. Samoin on tuotu esille, että ilman rohkaisua naisen on vaikea lähteä liikkeelle ja tämän lisäksi työttömiä vaivaa usein huono itsetunto.

Oulun yliopiston Kajaanin yliopistokeskuksen WomenIT-projektin kokemusten mukaan naisten ja tyttöjen saamisessa mukaan uusille toimialoille on kysymys oppimisprosesseista, jotka yleensä kestävät pitkään ennen kuin tulokset alkavat näkyä (Lähde: Marjo Riitta Tervonen). Myös käytännön projektityötä maaseudun naisväestön keskuudessa tehneiden tahojen, kuten Oulun Maa- ja kotitalousnaisten piirikeskuksen asiantuntijoiden kokemukset, vahvistavat tämän palautteen. Kuitenkin kursseilta ja projekteista saatu tieto yrittäjyyteen liittyvistä seikoista ja omien vahvuuksien ja heikkouksien seuloutuminen luovat tarvittavaa rohkeutta (Lähde: Sisu- ja Polku yrittäjyyteen 2 –projektien loppuraportit). Pohjois-Karjalan Karellikeskuksen mallin mukaisesti yhteistyön tiimien luominen lisää rohkeutta ja aktiivisuutta sekä naisten omassa toiminnassa että naisten näkökulmien tuomisessa osaksi valtavirtaa mm. aluekehitykseen (Lähde: Karellikeskuksen 5-vuotisseminaarin puheenvuorotiivistelmä). Oulun seudulla toteutetun Taidon lähteet –projektista tehdyn tutkimuksen tulosten mukaan on voitu päätellä, että verkostossa toimiminen tuo merkittävästi vahvuuksia ja uusia voimavaroja. Verkostosta saatava tuki on erityisen tärkeä pienille yrittäjille, joilla ei ole työn kautta tulevaa sosiaalista verkostoa ympärillään. Myös isommissa yrityksissä koettiin, että he voivat olla apuna ja tukena monelle pienyrittäjälle. Yrittäjät hakevat verkostoista yhteenkuuluvuuden tunnetta ja samanhenkisten ihmisten seuraa (Lähde: Sirpa Tulimaa)

Alla olevassa nelikentässä on koosteen omaisesti tuotu esille Pohjois-Pohjanmaan maaseudulla toimivaa naisyrittäjää mutta pitkälti myös potentiaalista naisyrittäjää koskevat vahvuudet, heikkoudet, mahdollisuudet ja uhat. Ominaisuudet on kerätty ja yhdistelty vastauksista, jotka perustuvat pyydettyjen asiantuntijalausuntojen antajien pitkäaikaiseen kokemukseen ja havaintoihin. Kuvio ei ole tyhjentävä, vaan sitä voi pitää ainoastaan suuntaa antavana yleistyksenä naisyrittäjiin liitettävistä henkilökohtaisista ominaisuuksista, kun kyse on niinkin suuresta ryhmästä kuin Pohjois-Pohjanmaalla asuvat naiset.

Swot-nelikentän lohkoissa olevat ominaisuudet on jaoteltu henkilökohtaisella, paikallisella ja globaalilla tasolla vaikuttaviin tekijöihin.

<p><u>VAHVUUDET</u></p> <p><u>Henkilökohtainen taso:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - alansa erityisosaaminen ja -ammattitaito - hyvä itsetuntemus ja -luottamus - korkea motivaatio - verkostoitumisen kyky - sosiaalisuus - luotettavuus <p><u>Paikallinen taso:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - johtavat yrityksiä hallitulla riskillä - vastuullisuus työnantajana <p><u>Globaali taso:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - kielitaito - erilaisten kulttuurien tuntemus 	<p><u>HEIKKOUDET</u></p> <p><u>Henkilökohtainen taso:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - puutteellinen liikkeenjohdollinen osaaminen - kokemuksen puute - tiedon puute säädöksistä ja yritystuista <p><u>Paikallinen taso:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - rahoituksen saaminen - verkostojen puuttuminen - vähäinen riskinottohalu - rajalliset markkinat - kysynnän puute <p><u>Globaali taso:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - markkinoille pääsyyn liittyvät ongelmat - uuden teknologian käyttö
<p><u>MAHDOLLISUUDET</u></p> <p><u>Henkilökohtainen taso:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - koulutautuvat yrittäjyyteen miehiä enemmän - massasta erottuminen, persoonallisuus ja yksilöllisyys <p><u>Paikallinen taso:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - pohjoisen luonnon ja kulttuurin 	<p><u>UHAT</u></p> <p><u>Henkilökohtainen taso:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - perhe tai ympäristö ei tue yrittämistä - ei ehdi pitää osaamistaan ajan tasalla - puutteelliset lomitus-, terveydenhuolto- ja eläkejärjestelyt <p><u>Paikallinen taso:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - maaseudun tyhjeneminen

<p>tuotteistaminen</p> <ul style="list-style-type: none"> - hyvinvointi-, ympäristö- ja matkailubusiness - uudet toimialat <p><u>Globaali taso:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - internetin laaja käyttö - eettinen ja kestävä kehitys - kansainvälistyminen 	<ul style="list-style-type: none"> - vanhemmuuden aiheuttamien sosiaalisten kustannusten kasaantuminen naisvaltaisille aloille - hoivataakan lisääntyminen julkisten palvelujen vähentyessä <p><u>Globaali taso:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - tavaroiden ja ihmisten vapaa liikkuvuus - kansainvälisten suuryritysten tulo pienyritysten markkinoille - maailmanlaajuiset katastrofit / onnettomuudet
--	---

Naisten toimintaan ja naisyrittäjyyteen liittyy kootun katsauksen perusteella varsin runsaasti sukupuoleen ja sukupuolirooleihin liittyviä erityispiirteitä, jotka maakunnan tavoiteohjelmissa ESR-ohjelmaa lukuun ottamatta ja osittain muutoinkin ovat jääneet vaille huomiota. Equal-yhteisöaloiteohjelmassa aiheet on nostettu esille tasa-arvonäkökulmasta, mikä taas ei täysin vastaa naisyrittäjyyden edistämisen vaatimiin erityiskysymyksiin. Kootun materiaalin valossa yrittäjäksi kuitenkin ryhtyy todennäköisimmin ammattitaitoinen, hyvin koulutettu nainen, joka on mukana työelämässä. Tästä syystä naisyrittäjyyden edistämisen olisi syytä olla vahvasti mukana muissakin kuin Euroopan sosiaalirahaston rahoittamissa hankkeissa.

5. POHJALAISTEN NAISTEN YRITTÄJYYSTOIMINNAN KEHITTÄMISSTRATEGIA MAASEUTUALUEILLE

5.1. Pohjois-Pohjanmaan maaseudun naisyrittäjyydelle asetettu tavoitetila

Useiden eri lähteiden mukaan merkittäväksi naisia koskevaksi tulevaisuuden haasteeksi voidaan lukea teknologian vaikutus eli esim. robotit korvaamassa naistyövoimaa. Samalla hoiva-alasta on rutiinomainen työ häviämässä ja osaaminen korostuu entisestään Muiksi globaaleiksi megatrendeiksi on esitetty globalisointumista, verkostoitumista, teknologian kehitystä, reaaliaikaisuutta, työn murrosta (osaaminen muuttuu keskeisemmäksi), verkkopalvelujen kasvua, julkisen sektorin murrosta (muuttuu koordinaattoriksi, mm. tilaaja-tuottaja – malli), ikääntymistä, syrjäytymistä ja ekologisuutta (kestävä kehitys). Kaikkien näiden vaikutus tulee jollakin aikavälillä todennäköisesti vaikuttamaan alueelliseen kehitykseen ja tuntumaan naisen elämässä henkilökohtaisella tasolla.

Pohjois-Pohjanmaan visioksi 2020 on asetettu omaan ja yhteiseen tulevaisuuteen luottavien ihmisten maakunta. Se on hyvinvoinnin, laadukkaan elinympäristön ja monimuotoisen luonnon maakunta. Samalla se on elinvoimaisten alueiden yrittäjyysmaakunta kärkenään Oulu, tasapainoisesti kehittyneen Suomen toinen keskus. Kehittämistyö perustuu arvoille, joiksi on valittu ihmisten hyvinvointi, oikeudenmukaisuus, vastuu ympäristöstä, luotettavuus ja tasa-arvoisuus. Ydinstrategiaksi on valittu Pohjois-Pohjanmaa alueiden ja yhteistyön maakuntana.

Tavoitetilaan tähtäävä kehittäminen jakautuu viidelle toimintalinjalle, jotka ovat 1) elinkeinot ja maakunnan kilpailukyky 2) osaaminen ja koulutus 3) peruspalvelut ja hyvinvointi 4) alueiden vetovoima, elinympäristön laatu ja verkostojen toimivuus sekä 5) alueiden maakunta ja toimintamallit. Tietoliikenneala, sisältö- ja mediaklusteri, hyvinvointiklusteri, ympäristöala sekä bioklusteri on määritelty tulevaisuuden sammoksi. Maakunnan monipuolisuus, poikkeuksellisen vahva perusteellisuus, puhdas luonto, kunnossa olevat liikenneverkot ja muu perusrakenne on listattu vahvuuksiksi. Kulttuurin, perinteen ja matkailun kehittäminen nähdään mahdollisuuksina. Keskisuurten ja pienten yritysten määrä sekä logistiikan kustannustehokkuus ja energiahuollon kehittäminen ovat painottuneet haasteiden puolelle. Toimivien peruspalvelujen ylläpito väestön ikääntyessä nähdään merkittävänä osana hyvinvointia ja Pohjois-Pohjanmaan erityiseksi haasteeksi on nostettu harvaanasuttujen alueiden hyvinvointipalvelujen turvaaminen. (Lähde: *Pohjois-Pohjanmaan maakuntasuunnitelma 2020*).

Naisyrittäjyydelle asetettu tavoitetila vuonna 2015:

Valmisteluryhmän kanssa määritelty naisyrittäjyyden tavoitetila on kohdennettu kuvaamaan erityisesti Pohjois-Pohjanmaan maaseutualueilla asuvien potentiaalisten tai jo toimivien naisyrittäjien toivottavia ominaispiirteitä. Samalla on otettu kantaa siihen, millainen toimintaympäristö edistää naisten yrittäjiksi ryhtymistä ja yrittäjyyttä.

Vision otsikkoteksti kuvaa kyläkaupassa tiivistyvän koko yhteisöä koskevan hyvinvoinnin ylläpidon. Maaseudullakin yrittäjänä pärjääminen on kuitenkin enenevässä määrin riippuvainen siitä, miten yrittäjä pystyy mukauttamaan toimintaansa paikallisten, yhteiskunnallisten ja maailmanlaajuisten kehitystrendien mukaan. Nämä trendit muuttavat toimintaympäristöämme ja tuovat mukaan asioiden uudelleen määrittelyn tarvetta. Pitkällä tähtäimellä alueellisen hyvinvoinnin tarkastelu voikin taloudellisten mittarien lisäksi sisältää myös sosiaalisen vastuun määreitä. Meidän onkin nähtävä pohjalaiset naisyrittäjät toimimassa keskellä muuttuvaa maailmaa, joka tuo haasteita, joita emme ole aikaisemmin kohdanneet, mutta tarjoaa samanaikaisesti myös ennen kokeilemattomia mahdollisuuksia. Ohjelmallisilla toimenpiteillä pyritään tukemaan avautuviin mahdollisuuksiin tarttumista ja uhkien torjumista.

Kyläkaupassa keskellä maailmaa

Pohjalainen nainen asuu ja työskentelee viihtyisässä ja turvallisessa yhteisössä, jossa tiedostetaan naisten työllistymisen erityispiirteet ja arvostetaan naisyritystä. Hänellä on monipuolista osaamista ja hän uskoo itseensä, yhteistyön voimaan ja maakuntansa tulevaisuuteen.

Sisäinen ja ulkoinen yrittäjyys ovat juurtuneet luonnolliseksi osaksi Pohjalaisen naisen identiteettiä. Hän toimii itsensä ja perheensä kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin hyväksi pohjoisen luonnon ja perinnekulttuurin antamin voimavaroin, niitä uudistaen ja niistä uudistuen.

Strategiaan valittujen painotusten ja toimintalinjojen kautta pyritään tavoitellaan. On selvää, etteivät pelkää kyseisen ohjelman toimenpidesuosituksia ja –linjauksia riittävästi tavoitellun optimaaliseen toteutumiseen. Naisyrityksen edistäminen vaatii koko maakunnan kattavaa, eri alueilla ja eritasoisissa tehtävissä vaikuttavien sidosryhmien aktiivisia toimenpiteitä.

5.2. Naisyrityksen kehittämisen ohjelmalliset haasteet ja painopisteet Pohjois-Pohjanmaan maaseudulla

Haasteet, joihin ohjelmalla pyritään vastaamaan:

1) Naisten positiivinen työllisyyskehitys

Tilastojen mukaan naisten työllisyyskehitys on 1990-luvulla ollut miehiä heikompi koko maakunnassa. Seutukunnista ainoastaan Koillismaalla on tilanne päinvastainen. Teollisuus on tarjonnut työpaikkoja miehille, palvelu- ja hoiva-alat naisille. Naisvaltaisten työpaikkojen säilyvyys kunta- ja valtiosektorilla on vähenevien resurssien vuoksi uhattuna erityisesti maaseudulla.

2) Naisyrittäjien poistuman korvaaminen

Naisten omistamien yritysten määrä on viimeisten kymmenen vuoden aikana pudonnut kolmanneksella. Naisyrittäjien määrä Pohjois-Pohjanmaalla pudonnut 9500:sta 6000:een. Suurelta osin tämä johtuu maatalousyrittäjien määrän laskusta. Uhkana on suunnan jatkuminen, koska noin kolmannes nykyisistä naisyrityksistä jää eläkkeelle seuraavien kymmenen vuoden kuluessa. Maatalouden lisäksi poistuma koskee erityisesti yhteiskunnallisia ja henkilökohtaisia palveluja. Lukujen valossa naisyrittäjien poistuman korvaaminen kannustamalla naisia yrittäjyyteen onkin aluetaloudellisesti mitä ajankohtaisin kysymys.

3) Tasapainoisen sukupuolirakenteen ylläpito

Naisyrittäjyyden väheneminen koskee erityisesti maaseutukuntia, joista naisväestön poistuminen uhkaa vinouttaa sukupuolirakennetta entisestään. Muuttoliikettä tarkasteltaessa on oletettavissa, että mikäli Oulun alueen tieto- ja viestintäteollisuus pysyy edelleen kasvussa, muutto Oulun seudulle kiihtyy. Mikäli ao. teollisuus kuitenkin taantuu, Pohjois-Pohjanmaa tulee menettämään asukkaita Etelä-Suomeen.

4) Naisten työpaikkojen ja yritysten määrälle asetettujen tavoitteiden saavuttaminen

Tavoite 1- ja 2 –ohjelmien varoilla toteutetuissa hankkeissa on miehille syntynyt puolet enemmän uusia työpaikkoja kuin naisille ja säilytettyjen naistyöpaikkojen määrä on kolman-

nes säilytetyistä miesten työpaikkojen määrästä, vaikka työlliseen työvoimaan kuuluu molempia suunnilleen yhtä paljon.

Naisten toimintaan ja naisyrittäjyyteen näyttää tutkimusten ja asiantuntijalausuntojen perusteella kytkeytyvän varsin runsaasti sukupuoleen ja sukupuolirooleihin liittyviä erityispiirteitä, joita ei nykyisin käytössä olevissa Euroopan unionin päätavoiteohjelmissa ole juurikaan käsitelty ESR-ohjelmaa lukuun ottamatta. Kootun materiaalin valossa yrittäjäksi kuitenkin todennäköisimmin ryhtyy koulutettu, oman alansa erityisammattitaitoa omaava nainen, joka on aktiivisesti mukana työelämässä. Tämän vuoksi naisyrittäjyyden edistämiseen liittyvien toimenpiteiden olisi syytä olla vahvasti mukana muissakin kuin Euroopan sosiaalirahaston rahoittamissa hankkeissa.

Ohjelman tarkoitus

Pohjalaiset naiset -ohjelman tarkoituksena on maaseudulla asuvien naisten yritystoiminnan lisääminen ja kehittäminen. Kyseisen ohjelmapaperin tarkoituksena onkin näiltä osin toimia maakunnan muita ohjelmia täydentävänä asiakirjana, joka omalta osaltaan pyrkii edistämään Pohjois-Pohjanmaan maaseutualueiden ja maaseudun asuinpaikakseen valinneiden naisten sekä heidän perheidensä ja lähiyhteisönsä hyvinvointia ja maakunnan aluetaloudellista kilpailukykyä.

Ohjelman arvopohja:

Yksilön ja yhteisön hyvinvointi eli taloudellinen, sosiologinen ja ekologinen elämän laatu on valittu ohjelman arvopohjaksi ja ohjelmassa läpäisyperiaatteella kulkevaksi teemaksi. Laajasti ottaen hyvinvointi lähestyy sosiaalisen vastuun ja sosiaalisen pääoman käsitteitä ja mittareita. Yksikertaisimmillaan arvopohjan voi pukea siihen muotoon, että naisyrittäjä kokee yritystoiminnan ja perhe-elämän olevan tasapainossa ja rikastuttavan toisiaan. Samalla perhe ja lähiyhteisö hyötyvät siitä, että nainen toteuttaa arvojaan ja missiötään yrittäjänä. Arvopohjaan on sisällytetty myös naisyrittäjyyttä arvostavat asenteet ja suhtautumistapa päätöksentekotasolla.

Ohjelman strategiset painopistealueet:

Ohjelmastrategian keskeisimmiksi painopisteiksi on edellä esitetyn materiaalin pohjalta noussut ***naisyrittäjyyttä edistävien oppimisprosessien ja naislähtöisten toimintamallien aikaansaaminen***. Uudenlaisten ajattelu- ja toimintamallien, tietojen ja taitojen oppiminen ainoastaan ohjelman varsinaiseen kohderyhmään kuuluvien naisten piirissä ei kuitenkaan riitä. ***Naisyrittäjyyttä edistävää suhtautumista tarvitaan niin maakunta- kuin kuntatasollakin sekä neuvonta- ja koulutusorganisaatioiden henkilökunnan parissa***. Tulosten aikaansaamiseksi eri sidosryhmien aktiivinen ja laajapohjainen yhteistyö on ensiarvoisen tärkeää samoin kuin sellaisten rakenteiden ja toimintamallien luominen, joilla sekä poistetaan naisten yrittäjyyden esteitä että luodaan alueellisia mahdollisuuksia.

On paikallaan lisätä myös aluekehittämiseen liittyvää tasa-arvokeskustelua ja –koulutusta. Kaivataan enemmän ***keskustelua siitä, mikä on nais- ja miestyöpaikkojen merkitys alueilla ja miten alueiden hyvinvoinnin, kilpailukyyn ja yrittäjyyden eri ulottuvuuksia voidaan peilata myös sukupuolen kautta***. Tämä edistäisi hankkeiden suuntaamista tasaisesti eri toimialoille ja naisten ohjautumista perinteistä poikkeaviin ammatteihin ja uusille toimialoille naisten toimialarakenteen ja toimeentulomahdollisuuksien monipuolistamiseksi.

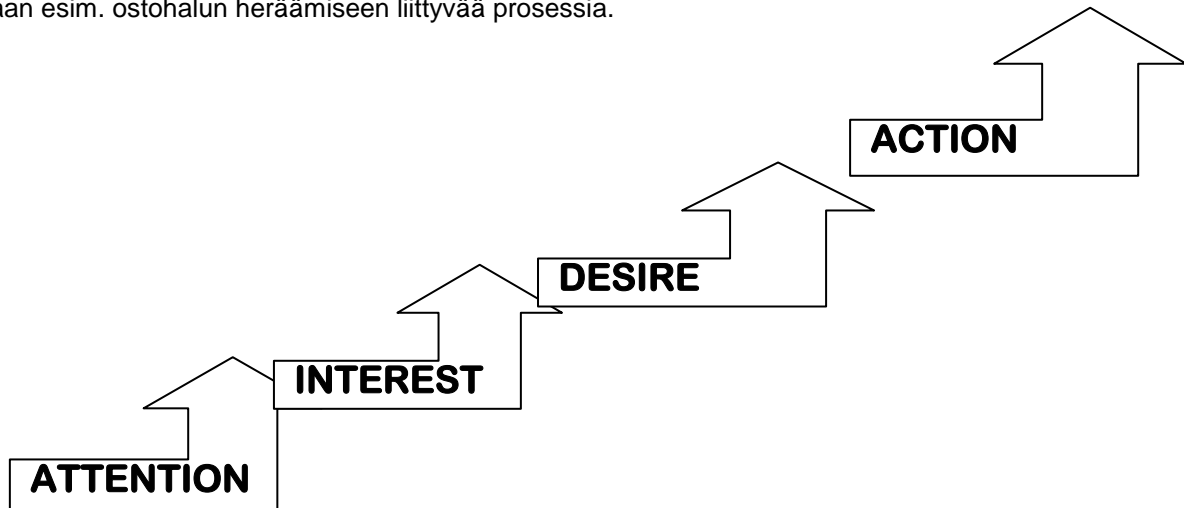
Ohjelman tavoite:

Ohjelman tavoitteena on aktivoida ja koordinoida hankkeistusta, jossa pääpaino on naisyrittäjyyden edistämässä Pohjois-Pohjanmaan maaseutualueilla. Tämä on nostettu tavoitteeksi siitä syystä, että toimeentulomahdollisuus on ensisijainen edellytys sille, että nainen pystyy niin halutessaan maaseudulla asumaan ja toimimaan. Tarjolla olevat julkiset peruspalvelut toimivat työnteon ja yrittäjyyden mahdollistajina. Asumisy-

päristön turvallisuus ja vapaa-ajan palvelut yms. tekijät ovat kuntien ja kylien vetovoimaisuuden kannalta lisäarvo.

Ohjelmastrategian toteutuksen organisointi:

Uusien naisten omistamien yritysten aikaansaamiseksi tarvitaan pitkäjänteistä työtä. Tilannetta voisikin kuva- ta käyttämällä markkinoinnin kuluttajakäyttäytymisen tutkimuksen klassista AIDA-mallia. Malli muodostuu sanojen attention, interest, desire, action alkukirjaimista ja kuluttajakäyttäytymisen yhteydessä sillä kuva- taan esim. ostohalun heräämiseen liittyvää prosessia.

Mallin soveltaminen naisyrityttöjen edistämiseen tarkoittaa sitä, että alkuvaiheessa tulisi panostaa erityises- ti siihen, että naiset ja maakunnan päättäjät huomioivat ja tiedostavat naisten yritystoiminnan olevan yksi vaihtoehtoinen ja varteenotettava toimeentulon lähde. Jos tässä onnistutaan, voitaneen olettaa, että kuluvan vuosikymmenen lopussa maakunnassa on merkittävästi uusia naisten omistamia yrityksiä. Ohjelman toisella puoliskolla voidaan siirtyä kehittämään ao. yritysten toimintoja ja henkilökuntaa. Samanaikaisesti on vas- tattava olemassa olevien naisten omistamien yritysten kehittämistarpeisiin.

Pitemmällä tähtäimellä tulisi tutkitun ja kokemuksellisen tiedon pohjalta mallintaa naisten alueellista yritys- toimintaa ja luoda polkuja, joilla naisten yritystoiminnan kehittymistä ja kansainvälistymistä edistetään myös naisen näkökulmasta pitkäjänteisesti. Tähän liittyvät nykyisten tukimuotojen lisäksi mm. hautomot, mentori- pankit ja kehittämis-/tiedekeskukset.

Ohjelman tavoitteiden saavuttaminen edellyttää laajapohjaista, koko maakunnan kattavaa yhteistyötä. Lisäk- si on mahdollisuuksien mukaan hyväksyttävä se, että logististen kysymysten vuoksi hankkeiden yksikkökoh- taiset kustannukset nousevat suuremmiksi kuin taajamissa, koska ryhmät ovat todennäköisesti pienempiä ja kouluttajien sekä neuvojen matkat pitempiä.

6. TOIMINTALINJOJEN JA TOIMENPIDEKOKONAISUUKSIEN PAINOTUKSET

Naisten työllistymistä ja yrittäjyyttä edistettäessä on tarpeen tiedostaa kolmen eri tasoa, joilla on vaikutusta naisten toimintaan. Vaikka naisten ja miesten yrittäjyydessä on paljon yhtäläisyyksiä, voidaan todeta, että niissä on myös eriäviä piirteitä, joiden osalta naisen henkilökohtaisella tasolla korostuvat yksilökohtaisen tuen tarve sekä naisen rooliin perheessä liittyvät tekijät. Paikallisella tasolla kehittämistyölle haasteita asettavat naisten työllistymisen ja yrittäjyyden painottuminen palvelualoille, maaseudun tilanteeseen ja sen palvelurakenteen ylläpitoon liittyvät kysymykset. Globaalilla tasolla ajankohtaiset trendit kuten teknologian vaikutukset, kaupan ja liikkuvuuden vapautuminen sekä uudenlaiset tarpeet vaikuttavat yhä nopeammin yritystoiminnan paikallisiin ja yrityskohtaisiin toimintaedellytyksiin.

Toimenpidekokonaisuuksissa on hahmoteltu kehittämiskohteita, joilla ongelmakohtia voidaan ratkaista tavoitellaan pääsemiseksi. Toimenpide-ehdotusten tarkoituksena on toimia suuntaa antavana paikallisten ja omaehtoisten ideoiden herättelijänä. Ei myöskään ole tarkoitus rajata pois sellaisia toimenpiteitä ja innovaatioita, joista ohjelman laatimisvaiheessa ei ollut tietoa. Kaiken kaikkiaan olisi toivottavaa saada aikaan mahdollisimman laaja-alainen, aukoton ja viimeisintä asiantuntemusta hyödyntävä järjestelmä tai polku, jolla naisten yrittäjyysvalmiuksia ja yritystoimintaa edistetään kehityskaaren eri vaiheissa.

6.1. Toimintalinja 1: **Naisen sisäisen yrittäjyyden ja itsensä työllistämisen kehittäminen**

Toimintalinja 1 edustaa naisyrittäjyyteen valmentavaa näkökulmaa. Sen avulla on tarkoitus poistaa naisten henkilökohtaisia yrittäjyyden esteitä ja lisätä yrittäjyysvalmiuksia sekä auttaa tiedostamaan yhteiskunnassa ja paikallistasolla ilmeneviä naisyrittäjyyteen ja tasa-arvoon liittyviä kysymyksiä.

6.1.1. **Itsensä työllistämisen edistäminen ja syrjäytymisen ehkäiseminen**

Pitkät etäisyydet, yksipuolinen ja matala koulutustarjonta sekä perinteiset roolimallit asettavat esteitä harvaan asutun maaseudun naisten työllistymiselle. Tyttöjä kasvatetaan pedagogisten tutkimusten mukaan enemmän kiltteyteen, joustavuuteen ja omien etujen asettamiseen "yhteisen edun" alaisuuteen. Sisäistetyt ja tiedostamattomat asenteet ovat suuri sisäinen lasikatto. Itsensä työllistäminen joko toisen palvelukseen tai omaan yritykseen vaatii naisten omaehtoista toimintaa, jota aktivoimalla ehkäistään samalla syrjäytymistä ja sen mukaan tuomia pitkäkestoisia taloudellisia ja sosiaalisia ongelmia. Koordinoituina toiminta voi luoda paikallista hyvinvointia lisääviä sosiaalisia innovaatioita niistä elämämpiireistä, joilla naisilla on vahvaa kokemusta ja erityisosaamista.

Toimenpide-ehdotuksia:

Naisten elämänhallinnan tunnetta ja tiimiytymistä rohkaisevat sekä vaihtoehtoisia toimeentulomahdollisuuksia esille tuovat

- paikalliset ideointi- ja vertaistukiryhmät
- kehitystä toivottuun suuntaan vievät naislähtöiset pilotit ja toimintamallit
- paikallisiin tarpeisiin räätälöity koulutus
- tiedon hankkimisen valmiuksiin, osaamisen päivittämiseen ja erityisesti tietokoneohjelmien käyttöön liittyvä koulutus

Työelämäyhteyksiä luovat ja lujittavat

- harjoittelu, työkokeilut ja osa-aikatyöllistäminen sekä koulutus

Maaseudun ja kaupungin välistä vuorovaikutusta lisäävien

- kokemusten ja mallien hakeminen

- tietojen vaihtaminen yritysvierailujen, opintomatkojen tai benchmarkingin muodossa.
  - paikkaan sitomattomien työskentely- ja alihankintamallien etsiminen ja testaaminen
- Tyttöjen ja naisten hakeutumista uusille, miehisinä pidetyille aloille rohkaisevat
- koulutus- ja toimintamallit, esimerkiksi tietoteollisuuden uuden suuntauksen mukaiset elämykselliset ohjelmat ja arkirutiinien helpottamiseen liittyvät sovellukset, joilla naisten toimintatavat toimivat pohjana uusille innovaatioille
  - toimialojen rajapinnoille syntyvien innovaatioiden tukeminen

6.1.2. Sisäisen yrittäjyyden vahvistaminen

Yleensä ottaen Suomessa painotetaan sitä, mitä yrittäminen vaatii. Paljon vähemmälle huomiolle on sen sijaan jäänyt se, mitä yrittäminen voi antaa eri elämäntilanteessa oleville naisille. Vasta sen vaiheen jälkeen, kun yritysidea on hahmottunut niin pitkälle, että se alkaa saada konkreettisen muodon, on liiketoimintasuunnitelmien ja laskelmien vuoro. Mikäli nainen prosessin aikana toteaa, että hänen voi yritystoiminnassaan toteuttaa itselleen tärkeitä arvoja ja yrittäminen sopii hänen identiteettiinsä, on hänellä todennäköisesti myös motivaatiota ja sitkeyttä hankkia kaikki ne tiedot, taidot ja resurssit, mitä yrittämisen aloittaminen ja yrityksen toiminnan kehittäminen vaatii. Tutkimukset ja kokemukset ovat osoittaneet, että naiset tarvitsevat erilaista rohkaisua ja esimerkkejä kuin miehet, koska päätöksissä painottuu voimakkaasti työn ja perheen yhteensovittaminen. Lisäksi naiset omaavat vähemmän talousalan ja politiikan kokemusta ja tietotaitoa perinteisen hoivaa painottavan sukupuolijärjestelmän seurauksena.

Toimenpide-ehdotuksia:

Sisäisen yrittäjyyden ja itseluottamuksen kasvua tukevat

- vertaistukiryhmät/-tiimit
- henkilökohtainen neuvonta
- naisille kohdennetut ”naiselliset” toimenpiteet, joilla ruokitaan unelmia ja rohkaistaan yrittäjyyteen mm. naisille räätälöidyt julkaisut sekä työkirjat, tietokonepelit ja -ohjelmat.

Rohkeutta ja realismia luovat

- yrittäjyyskasvatus ja -koulutus, joissa pureudutaan esteisiin, jotka estävät naisia suunnittelemasta ja toteuttamasta yritystoimintaa

Aloittamisen riskiä madaltavat

- yrityshautomot ja kokeilumahdollisuudet kuten osuuskunnat, verkostoyrittäjyys ja franchisingmallit

6.1.3. Naisten työelämän toiminnan tutkiminen ja tiedottaminen

Globaalin ja lokaalin tason rakennemuutokset tuovat haasteita suomalaiseen työllisyyspolitiikkaan ja maaseutukulttuuriin (esim. Kiina-ilmiö ja työvoiman vapaa liikkuvuus). Koska muutokset kohdistuvat maaseudun elinvoimaisuuteen, tulee mm. perheiden hyvinvoinnin näkökulmasta tutkia, mitkä tekijät edistävät ja estävät naisyrittäjyyttä. Tutkimusten mukaan naisiin kohdistuu vähäisemmän kokemuksen vuoksi omia erityiskysymyksiään ja siten sukupuolen mukaan eriytyviä tutkimustarpeita. Tuloksia voidaan hyödyntää hanketoiminnan ohjauksessa ja hankkeiden sisällön suunnittelussa.

Toimenpide-ehdotuksia:

Ilmiötä kokonaisuudessaan valottava ja mallittava

- naistutkimuksen- ja tiedotustarpeen täyttäminen
- tutkimustarpeen vaatiman monialaisen tutkimusyhteistyön aloittaminen

Naisten asemaa ja yrittäjyyttä maaseudulla kuvaava

- maaseudun toimialarakenteiden muutoksen tutkiminen
- naisten alueellisten toimeentulo- ja työllistymismahdollisuuksien sekä paikallisen naisyrittäjyyden tutkiminen ja tulosten julkaiseminen

Tasavertaisten mahdollisuuksien

- paikallinen tutkiminen ja tiedotustoiminta
- tasa-arvokoulutus erityisesti aluekehitysvastuussa toimiville tahoille

6.2. Toimintalinja 2: **Naisyrittäjien toimintojen ja ammatillisen osaamisen kehittäminen**

Toimintalinja 2 keskittyy naisten omistamien yritysten toimintojen ja henkilökunnan osaamisen kehittämiseen. Toimenpiteillä ratkaistaan paikallisessa toimintaympäristössä ja kansainvälisessä kilpailussa menestymisen ongelmia.

6.2.1. Yritysten toimintojen kehittäminen

Tutkimusten mukaan pelkästään naisille kohdennettua yritysvalmennusta ja koulutusta on Suomessa vielä melko vähän. Ensimmäiset kokeilut toteutettiin tasa-arvolain voimaantulon jälkeen 1980-luvun loppupuolella. Eri puolilla maata järjestetyissä projekteissa on ollut runsaasti osallistujia. Palautteen mukaan naiset toivovat käytännönläheisiä asiantuntijapalveluita ja koulutusta omilta toimialoiltaan eli useimmiten palvelu- ja hoiva-aloilta, nykypäivänä myös asiantuntija- ja koulutuspalveluista, ei suoraan teollisesta tuotannosta otettuja malleja.

Kokemusten mukaan palvelujen tulisi myös olla saatavissa lähellä ja mieluummin lyhyissä jaksoissa ja säännöllisesti. Kovin pitkäkestoiseen koulutukseen naisyrittäjien on vaikea sitoutua. Koulutuksen lisäksi on koettu olevan tarvetta myös henkilökohtaiseen neuvontaan ja konsultointiin, jossa sisältö eivät ole sillä tavoin määrätty kuten koulutuksessa, vaan on mahdollisuus tuoda esille omassa toiminnassa ajankohtaisia asioita ja ohjaavan keskustelun aikana kehittää ongelmakohtiin omaehtoisia ratkaisuja.

Valtakunnallisesti toimialoittain tarkasteltuna valtaosa nopean kasvun yrityksistä on viime vuosina toiminut palvelualoilla (liike-elämän palvelut, kauppa- ja sosiaalipalvelut) ja työllisyyden lisääntyminen on painottunut pieneen määrään alkaneista yrityksistä eli ns. nopean kasvun yrityksiin. Ennustusten mukaan 60-70 % innovaatioista syntyykin jatkossa palvelualoilla toimivissa yrityksissä.

Toimenpide-ehdotuksia:

Erityisesti naisvaltaisilla aloilla toimivien

- kasvuyritysten tunnistaminen
- yritysten hallinto-, tuotanto-, materiaali-, viestintä- ja markkinointi- yms. toimintojen kehittäminen
- yrityksissä syntyneiden ideoiden kehittäminen ja testaaminen yhdessä yrittäjän kanssa tavoitteena uudet tuotteet ja palvelut nykyisille tai uusille markkinoille
- yritysten kansainvälistymistoimintojen tukeminen

Kehittämistyön, konsultoinnin ja koulutuksen tulisi olla mahdollisimman tarkasti yrityksen tilanteeseen ja tarpeisiin sopeutettua.

6.2.2. Liikkeenjohdollisen ja ammatillisen osaamisen päivittäminen

Kerätyn tiedon mukaan naisyrittäjät kokevat ongelmakohdiksi puutteellisen liikkeenjohdollisen osaamisen, tiedon puutteen, markkinoille pääsyyn ja markkinointiin liittyvät tekijät ja uuden teknologian käyttöönoton. Yleensä ottaen jo pelkästään kehityksessä mukana pysyminen vaatii resursointia. Naiset omaavat vähemmän talousalan ja politiikan kokemusta ja tietotaitoa perinteisen hoivaa painottavan sukupuolijärjestelmän seurauksena. Miehillä on historiallinen ja asenteellinen etumatka suhteessa yrittäjyyteen ja talouselämään, koska pojat sosialisoidaan tyttöjä enemmän kilpailemaan, opiskelemaan matemaattisia ja taloustieteellisiä aineita.

Toimenpide-ehdotuksia:

- Naisyrittäjien liiketoimintaosaamisen kehittäminen

- naisyrittäjien ja heidän yritystensä henkilökunnan ammatillisen osaamisen kehittäminen ja monipuolistaminen yritykseen tuodun täsmäkoulutuksen tms. toimenpiteiden avulla
- naisyrittäjän elämäntilanteeseen sopivan kummi-, tutor- ja mentorointitoiminnan sekä mentorointipankkien kehittäminen
- benchmarking yms. muiden toiminnasta oppimisen järjestäminen

Valmiuksien kehittäminen kansainvälisille markkinoille pääsemiseksi

- esim. alan sanastoon keskittyvät kielikurssit, kulttuurien tuntemusta ja markkinatuntemusta lisäävät toimenpiteet
- kansainvälisten markkinoiden avaamisessa avustavien tahojen sekä jakeluvaihtoehtojen tuntemusta lisäävät toimet

Naisyrittäjän fyysistä ja psyykkistä jaksamista tukevat

- toimintamallit ja koulutus.

6.2.3. Yritysten verkostoitumisen edistäminen

Tutkimusten mukaan verkostoihin osallistuneet naisyrittäjät ovat arvostaneet verkostoitumisen mukanaan tuomaa vertaistukea erityisen paljon. Sosiaalisen jaksamisen ja neuvojen saamisen lisäksi eri tasoisella yhteistyöllä voidaan pienentää yrityskohtaisia muuttuvia kuluja (esim. messuille osallistuminen, markkinointi, jakelu), aikaansaada kriittistä massaa ja synergiaetuja.

Toimenpide-ehdotuksia:

- sopivien yrityspartnereiden systemaattinen hakeminen ja yrittäjien tapaamisten järjestäminen (esim. yrittäjätreffit, -torit)
- yhteiset opinto- ja messumatkat
- yritysten välisen yhteistyön ja yhteisyrittäjyyden edistäminen
- kontaktien lisääminen erilaisiin sidosryhmiin ja ulkomaille
- kärki-/veturiyritysten etsintä ja kehittäminen, alihankinta- ja jalostusketjujen rakentaminen
- klusterien muodostaminen

6.3. Toimintalinja 3: Naisyrittäjyyden toimintaympäristöjen kehittäminen

Toimintalinjaan 3 on sisällytetty aluetasoisia rakenteellisia ja organisatorisia toimenpiteitä, joilla mahdollistetaan ja edistetään naisten yritystoiminnan kasvua maakunnassa.

6.3.1. Naisyrittäjyyden paikallinen edistäminen

Vaikka naisten ja miesten työllistymisellä ja yrittäjyydellä on paljon yhteisiä piirteitä, eivät tavoiteohjelmien tulosten mukaan sukupuolineutraalit toimenpiteet kata kaikkia niitä osa-alueita, joita naisyrittäjyyden systemaattinen kehittäminen vaatii. Naiset toimivat perinteisesti palvelusektorilla, usein hoitotoimen, kädentaitojen tai kulttuurin aloilla. Näitä ei juuri tueta eikä rahoiteta yhteiskunnallisesti. Naisten alat eivät ole suuressa mitakaavassa päässeet osallisiksi hautomotuista tai tiede- ja teknologiakeskuksista.

Toimenpide-ehdotuksia:

Naisyrittäjyyden alueellista toimintaympäristöä kehittävät toimenpiteet

- naisyrittäjyyden kehittämistä tukevien organisaatioiden vahvistaminen ja luominen. Toiminnoissa on hyvä huomioida myös markkina-alueiden laajentaminen ja globaalisuus sekä tasa-arvokehitys

- erilaista osaamista omaavien organisaatioiden ja erilaisten toimijatahojen välisten verkostojen rakentaminen tavoitteena naisyrityksien alueellinen osaamiskeskittyminen
- yhtenä vaihtoehtona kiinteiden toimipaikkojen ohessa voivat olla maaseudulla kirjastoautojen lailla säännöllisesti kiertävät neuvontabussit
- maaseudulla toimivien tilitoimistojen naisyrityksien asiantuntemuksen kehittäminen ja neuvontapalvelujen aktivointi

Tietoliikenneyhteyksien ja ohjelmien sisältöjen kehittäminen

- naisyrityksiä palvelevien portaalien ja internetsivujen sisällön kehittäminen

Neuvonta- ja koulutusorganisaatioiden oma uudistumiskyky alueellisen kilpailukykyyn ylläpitäjänä

- konsultointipalvelujen ja koulutuksen laadun parantaminen
- neuvonta- ja koulutusorganisaatioiden henkilökunnan jaksamisen tukeminen

6.3.2. Perheen ja työn yhteensovittamisen mahdollistaminen

Naisyrittäjyydestä puhuttaessa ei voida ohittaa perheen ja työn yhteensovittamiseen liittyviä ongelmia, jotka asiantuntijoiden mukaan kohdistuvat enemmän naissukupuoleen. Perheeseen liittyvät tehtävät vievät varsinkin nuorilta naisilta mahdollisuuksia antautua yrittäjyyteen, joka vaatii pitkälle menevää asialle omistautumista. Samalla entistä harvemmillä perheillä on enää tukena lähellä asuvien sukulaisten verkko. Julkisten palvelujen mahdollinen heikentyminen johtaa aivan erilaisiin seurauksiin naisten ja miesten kohdalla (naiset ja miehet ryhminä, joskaan ei aina yksilöinä, tarvitsevat ja ovat saaneet palkkatyötä julkiselta sektorilta eri mittakaavassa). Naiset tarvitsevat miehiä enemmän päiväkotitoimintaa, hoiva- ja terveyspalveluja voidakseen yhdistää uran ja perhe-elämän, sillä hoivatyö on edelleen enemmän naisten vastuulla ja sosiaaliset odotukset suuremmat naisten hoivaan liittyvän vapaaehtoistyön suhteen. Jo nyt on todettu naisten hoivataakan ja palkattoman työn lisääntyneen julkisen sektorin heikentymisen myötä.

Pohjois-Karjalan Karellikeskuksen Puotiska-lomituspalvelusta saatujen kokemusten mukaan palvelu on toimivien naisyrityksien työstä irrottautumisen helpottamisen lisäksi osoittautunut yhdeksi parhaista yrityshautomomalleista, koska sijaisina toimineet henkilöt ovat rohkaistuneet aloittamaan oman yritystoiminnan.

Toimenpide-ehdotuksia:

Naisten arkirutiineja helpottavien

- julkisten tai yksityisten palvelukokeilujen ja -innovaatioiden kehittäminen
- naisyrityksien sijais- ja lomituspalvelujen kehittäminen ja pilotointi

6.3.3. Elinympäristön viihtyisyyden kohentaminen

Erilaiset elämän laatuun liittyvät tekijät ja niiden kehittäminen tulevat entistä tärkeämmiksi, kun elämisen rytmi kiihtyy. Ohjelman visiossa on kiinnitetty huomiota elinympäristön viihtyisyyden ja turvallisuuden kasvavaan merkitykseen. Maaseutu voi näiden lisäksi tarjota monia asumiseen ja luontoon sekä liittyviä tekijöitä, jotka muodostavat vahvoja lisäarvo- ja vetovoimatekijöitä naisten valitessa asuinpaikkansa, mikäli työllistymismahdollisuudet ja peruspalvelut ovat kunnossa.

Kulttuuri- ja vapaa-ajanpalvelujen sekä kulttuurimiljöön ylläpito luo mahdollisuuksia palvelujen jatkokehittämiselle matkailijoita palveleviksi elinkeinoiksi.

Toimenpide-ehdotuksia:

Elinympäristön viihtyvyyttä lisäävät

- kulttuuri-, liikunta- ja vapaa-ajan palveluja kehittävät toimenpiteet, sikäli kun ne edistävät naisyrityksien jaksamista tai maaseudulla viihtymistä
- erilaisten rakennusten tai laajempien rakennusmiljöiden entisöiminen tai modernisoiminen ja niiden toimintojen kehittäminen naisyrityksyyttä edistävään suuntaan
- viihtyvyyttä parantavat maisemanhoidolliset ja toiminnalliset toimenpiteet kuten kylätalkkarit yms.

7. TOTEUTUSTAPA JA RESURSSOINTI

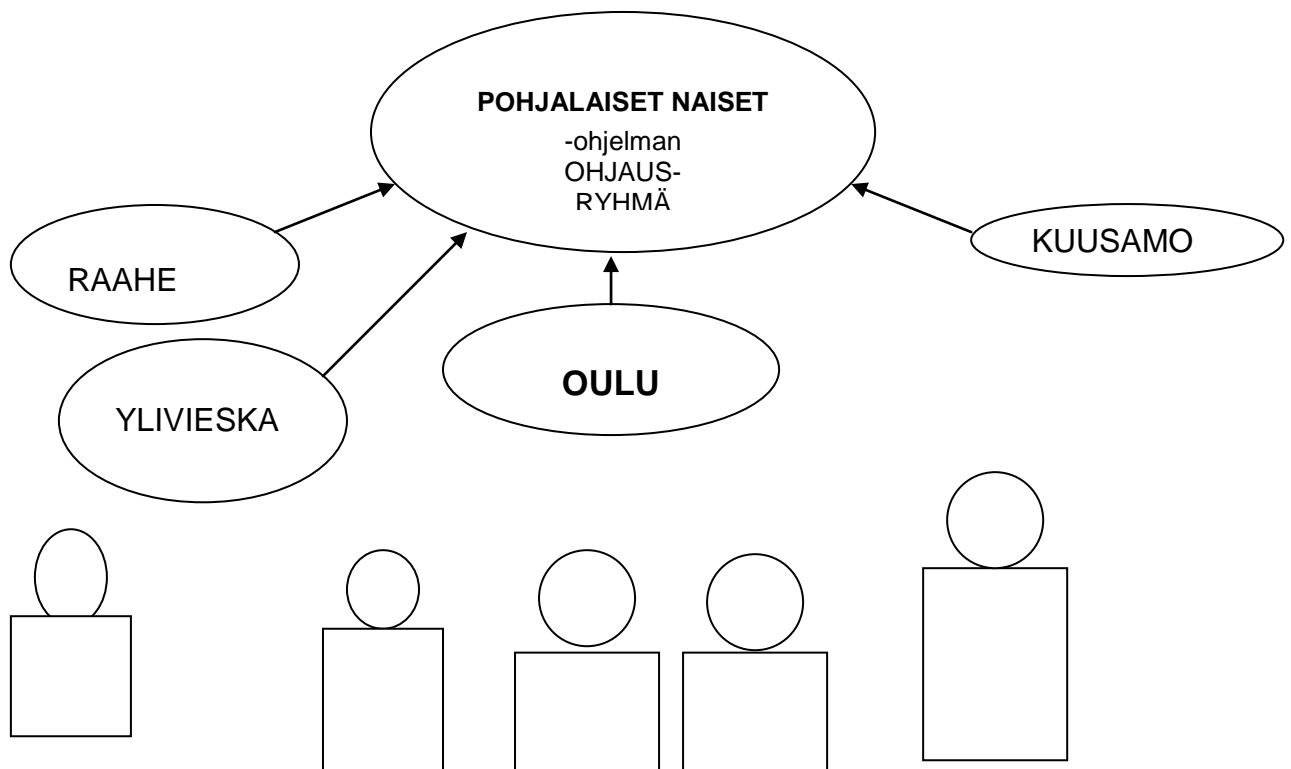
7.1. Ohjelman toteutustapa

Ohjelmaa toteuttavan koordinoitihankkeen on suunniteltu pohjautuvan aluekeskustyön 1+ 3 malliin. Siinä olisi yksi päätoiminen koordinaattori ja 3 osa-aikaista alueellista toimijaa (apukoordinaattoria), koska yhdellä henkilöresurssilla ohjelman läpivienti näin lyhyellä aikavälillä ei olisi realistista. Naisyrittäjyyttä ja sukupuolten tasavertaisuutta aluekehityksessä edistävät seminaarit sisällytetään hallinnoitihankkeen kustannuksiin. Hankkeeseen liittyvät artikkelit ja sen aikana toteutetut julkaisut kerätään yhteen.

Koordinoijien ensisijaisena tehtävänä on kartoittaa tarpeita ja etsiä tarpeisiin vastaaville hankkeille toteuttajia sekä laatia toteutusmalleja yhdessä varsinaisten toteuttajatahojen kanssa. Koordinoijat voivat myös avustaa hankeideoiden valmistelussa ja rahoitusneuvotteluissa. Laajapohjainen ohjausryhmä johtaa ja valvoo toimintaa.

Koordinoitihankkeen vetäjänä voisi toimia esim. Oulun maa- ja kotitalousnaisten piirikeskus, joka on tehtävästä kiinnostunut. Tämä sopisi sikäläkin, että maaseudun yrittäjyys on organisaation tärkein painopistealue ja organisaation toimialue noudattelee lähes tulkoon Pohjois-Pohjanmaan liiton alueen rajoja.

Ohjelman toteuttamisen perusedellytys on yhteistyö eri toimijoiden kesken. Samalla on huomioitava, ettei tehdä päällekkäistä työtä esim. olemassa olevien hautomoiden ja muiden käynnissä olevien laajojen strategioiden tai projektien kanssa.

Suurimman osan hallinnoitihankkeen kustannuksista muodostavat palkkakulut. Kuluvalle ohjelmakaudella hallinnoitihankkeen kustannukset on tarkoitus rahoittaa EMOTR-rahaston varoilla.

Ohjelmaa toteuttavat hankkeet käyvät läpi normaalin projektien rahoituskäsittelyn. Kuluvalle ohjelmakauden jälkeen pyritään rahoituksen osalta siihen, että ohjelman tavoitteita toteuttaville hankkeille kohdennetaan aluekehitysvaroista omat määrärahasa.

Hallinnoitihankkeen toteutumista seurataan säännöllisesti hallinnoijan ja ohjausryhmän toimesta. Lisäksi toteutetaan arviointi, jonka tulosten avulla hankitaan tietoa jatkoa varten.

LÄHTEET:

Asikainen Annamari, Komulainen Minna (toim) , Yhdessä vahvat – naisyrittäjyyttä Suomessa, Italiassa ja Virossa, Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän julkaisu 2/2004

Erlund, Mirja & Cronberg, Tarja & Horelli, Liisa, sisäasianministeriölle suunnattu aluekeskuskonsepti 4.12.2003

Kailo, Kaarina & Sunnari, Vappu & Vuori, Heli (toim.). 2004. Tasa-arvon haasteita globaalien ja lokaalisten rajoitusten pinoilla. Northern Gender Studies 5. University of Oulu and Lapland. Oulun yliopistopaino.

Kailo, Kaarina, Oulun yliopiston naistutkimuksen professori, asiantuntijalausunto 6.5.2004

Kauppa- ja teollisuusministeriö, Yrittäjyyskatsaus 4.5.2004

Kyrö, Paula. Yrittäjyys kulttuurin muuttajana -väitöskirja, Jyväskylän yliopisto

Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän Naisteemaryhmä, Toimintaohjelmaluonnos naisnäkökulman edistämiseksi maaseutupolitiikassa 11.3.2004

Naisyrittäjien keskusliitto ry keräämiä numerotietoja (saatu Pohjanmaan TE-keskuksen kautta Seinäjoelta).

Oulun Maaseutukeskus / Maa- ja kotitalousnaisten Oulun piirikeskus, Sisu-koulutusprojektin loppuraportit 5b ja 6-alueilla. Polku yrittäjyyteen 2 –projektin loppuraportti.

Pohjois-Karjalan Karellikeskus – naisten voimavarakeskus Oy, 5-vuotisjuhlaseminaarin puheenvuorojen kooste 10.3.2004

Pohjois-Pohjanmaan liitto, Pohjois-Pohjanmaa – alueiden ja yhteistyön maakunta, maakuntasuunnitelma 2020

Pohjois-Pohjanmaan rahoitusohjelmat -julkaisu

Pohjois-Pohjanmaan tavoite 1-ohjelma 2000-2006

Pohjois-Pohjanmaan tavoite 2-ohjelma 2000-2006

Pohjois-Pohjanmaan TE-keskus, eEnnakointi Pohjois-Pohjanmaalla -projektin internetsivut <http://eEnnakointi.fi>.

Sirpa, Hertell. Toteutuuko tasa-arvo ja naisyrittäjyyden edistämisen tavoite EU-ohjelmissa? – esitelmä Karellikeskuksen 5-vuotisseminaarissa Joensuussa 10.3.2004

Sirpa, Tulimaa. 2003. Verkostoitumisen vaikutukset naisyrittäjiin ja yritystoimintaan Ouluseudun naisyrittäjäprojektin näkökulmasta. Pro gradu –tutkielma. Lapin yliopisto.

Suomen hallitus, Yrittäjyyden politiikkaohjelma

Suomen Yrittäjät, Yrittäjyysohjelma 2003-2007

Tervonen, Marjo Riitta, puhelinkeskustelu, Women IT – Women in Industry and Technology –hanke, Oulun yliopisto, Kajaanin yliopistokeskus.

Virkkala, Seija & Crapenter, Pirkko. 2000. Kehitystä naisten ehdoilla. Devote-projekti ja naisten paikallinen toiminta. Employment –julkaisu no 15. Työministeriö